

nositel Pulitzerovy ceny

David E. Hoffman

ŠPION ZA MILIARDU DOLARŮ

PRAVDIVÝ PŘÍBĚH SOVĚTSKÉHO AGENTA CIA
Z OBDOBÍ STUDENÉ VÁLKY

„Jeden z nejúžasnejších špionážních příběhů všech dob.“

– The Washington Post

Špion za miliardu dolarů

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

David E. Hoffman
Špion za miliardu dolarů – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

ŠPION ZA MILIARDU DOLARŮ

Pravdivý příběh sovětského agenta CIA
z období studené války

DAVID E. HOFFMAN

CPress
Brno
2017

Věnováno Carole

Vše, co děláme, je nebezpečné.
— *Adolf Tolkačev svému řídicímu důstojníkovi CIA*
dne 11. října 1984

OBSAH

PROLOG	9
1. V TÝLU NEPŘÍTELE	13
2. MOSKEVSKÁ POBOČKA	40
3. MUŽ JMÉNEM SPHERE	53
4. „KONEČNĚ JSEM VÁS ZASTIHL“	68
5. „DISIDENT CELÝM SRDCEM“	86
6. ŠESTIMÍSTNÉ ČÍSLO	97
7. ŠPIONÁŽNÍ FOTOAPARÁT	107
8. NEČEKANÉ VÝHRY A RIZIKA	117
9. ŠPION ZA MILIARDU DOLARŮ	141
10. CESTA DO UTOPIE	149
11. JAK SEJÍT Z OČÍ	168
12. PŘÍSTROJE A TUŽBY	180
13. TRÝZNIVÁ MINULOST	195
14. „VŠECHNO JE NEBEZPEČNÉ“	214
15. ŽIVÉHO MĚ NEDOSTANOU	237
16. SÉMĚ ZRADY	248
17. KRYCÍ JMÉNO VANQUISH	259
18. PRO HRST DOLARŮ	269

19. BEZ VAROVÁNÍ	274
20. NA ÚTĚKU	285
21. „ZA SVOBODU“	292
EPILOG	295
POZNÁMKA KE ZPRAVODAJSKÝM INFORMACÍM	305
PODĚKOVÁNÍ	310
POZNÁMKY	313
O AUTOROVI	360

PROLOG

Špion se již delší dobu neozval.

Byl neúspěšnějším a nejvíce ceněným agentem, jakého Spojené státy měly na území Sovětského svazu za celá dvě desetiletí. Jeho dokumenty a nákresy poodkryly tajemství technologie sovětských radarů a odhalily přísně střežené plány výzkumu zbraňových systémů na dalších deset let. Pokaždé, když ze své vojenské laboratoře tajně vynášel desky s plošnými spoji či různé detailní nákresy, bral na sebe nesmírné riziko. Díky jeho špionážní činnosti Spojené státy zcela ovládly oblohu, jeho informace odhalily slabá místa sovětské protivzdušné obrany – zjistil, že americké řízené střely a bombardéry jsou s to ve vzruchu operovat, aniž by jejich pohyb zachytil sovětský radar.

Na přelomu podzimu a zimy roku 1982 s ním CIA ztratila spojení. Nedostavil se na pět naplánovaných schůzek. Uplynuly celé měsíce. V říjnu se kvůli neutuchajícímu dohledu KGB v ulicích pokus o setkání opět nezdařil. Dokonce ani „supertajným“ důstojníkům moskevské rezidentury CIA, o nichž nevěděla ani sama KGB, se nedařilo blokádu prorazit. Když se 24. listopadu jednomu z nich přece jen podařilo dovolat se z telefonní budky do špionova bytu, vzal to někdo jiný. Důstojník zavěsil.

V podvečer dne 7. prosince, na kdy byla naplánovaná další schůzka, ležela budoucnost celé operace v rukou Billa Plunkerta. Po několikaměsíčním působení u námořnictva na pozici pilota vstoupil Plunkert do řad CIA, kde prošel výcvikem důstojníka tajných operací. Bylo mu kolem pětatřiceti, měřil asi metr devadesát a před sebou jasný cíl: nepozorovaně proklouznout sítí agentů KGB a opětovně navázat kontakt s nezvěstným agentem. Podrobně pročítal veškeré spisy, studoval mapy a fotografie, četl

telegramy, hovořil s řídícími důstojníky. Přestože se s tím mužem nikdy osobně nesetkal, měl pocit, jako by ho znal celá léta.

Ve dnech, které akci předcházely, naplánovalo několik amerických diplomatů prostřednictvím místních telefonních linek, o nichž věděli, že je odposlouchá KGB, na úterní večer v jednom bytě narozeninovou party. Přibližně v čase večere nastoupili do auta na parkovišti amerického velvyslanectví, které bylo pod neustálým dohledem uniformovaných policistů-milicionářů, čtyři lidé. Jeden z nich nesl velký narozeninový dort. Když vůz opouštěl prostory velvyslanectví, držela dort na klíně žena sedící na zadním sedadle za řidičem.

Za volantem seděl šéf místní rezidentury CIA, vedle něj na předním sedadle Plunkert, vzadu jejich manželky. Před samotnou akcí nacvičovali každý krok v kanceláři rezidentury. Nyní měla konečně začít ta opravdová show.¹

Špionáž je umění iluze. Iluzionistou té noci byl právě Plunkert. Pod svým klasickým civilním oblekem měl na sobě ještě další vrstvu oblečení typickou pro ruské staříky. Narozeninový dort byl samozřejmě falešný. Pod jeho vrchní vrstvou bylo ukryto zařízení, které zkonstruovali machři z technického oddělení CIA. Plunkert doufal, že právě díky tomuto zařízení se mu podaří uniknout všudypřítomné KGB.

Onomu zařízení se tehdy podle známé dětské hračky přezdívalo Čertík v krabínce. V průběhu let CIA zjistila, že sledovací týmy KGB téměř vždy sledují auto zezadu a jen zřídka kdy jedou vedle něj. Pracovník CIA tak mohl z auta vyklouznout a zmizet v momentě, kdy odbočilo za roh a na okamžik se tak ztratilo z dohledu KGB. Zároveň se v krabici nafoukla figurína, jejíž obrys vypadal jako hlava a trup zaměstnance CIA, který právě vyskočil z auta.

Aby jej CIA mohla vůbec vytvořit, vyslala dva mladé inženýry z technického oddělení do jedné špinavé oblasti Washingtonu, kde měli za úkol koupit v obchodu s erotickými pomůckami tři nafukovací panny v životní velikosti. Ukázalo se však, že je poměrně velký problém tyto rychle nafouknout a vyfouknout. Unikl z nich vzduch. Mladí inženýři se tedy

vrátili do obchodu pro další zkušební figuríny, problémy však přetrvávaly. Potom si pracovníci CIA uvědomili, že s ohledem na vzdálenost, ze které KGB auta v Moskvě sledovala, nebylo nutné mít na předním sedadle trojrozměrnou figurínu, stačila pouze její dvojrozměrná silueta z lepenky. Iluze byla dokonalá, a tak se zrodil Čertík v krabíčce.²

Toto zařízení nebylo nikdy předtím v Moskvě použito, jak však týdny ubíhaly a agent se stále neozýval, byla CIA již naprosto zoufalá. Z ústředí byl na moskevskou pobočku vyslán zkušený odborník na převleky, který měl Plunkertovi pomoci s tímto zařízením a zároveň mu zajistit „sterilní“ oděv, který nikdo předtím nenosil, aby jej nemohli vypátrat psi KGB, případně sledovat či odposlouchávat pomocí zařízení, které by mohlo být skryté uvnitř.

Během jízdy moskevskými ulicemi si Plunkert svlékl svůj americký oděv a dal ho do malého pytlíku, jaký běžně nosívali Rusové. V celoobličejové masce a brýlích nyní vypadal jako nějaký ruský stařík. V dále je sledovali příslušníci KGB. Bylo 19:00, dávno po setmění.

Vůz zahrnul za roh a na chvíli se tak ztratil z dohledu svých pronásledovatelů. Aby jejich záměr neprozradila rozsvícená brzdová světla, zpomalil šéf moskevské rezidentury pomocí ruční brzdy. Plunkert otevřel dveře na straně spolujezdce a vyskočil ven. V tentýž okamžik položila manželka šéfa rezidentury narozeninový dort na sedadlo spolujezdce a Plunkertova manželka zatáhla za páčku.

Ozvala se ostrá rána, horní část dortu se prudce otevřela a z jeho útrobu vyrazila hlava a trup. Řidič šlápl na plyn.

Venku na chodníku stačil Plunkert udělat čtyři kroky, když se zpoza rohu vynořilo auto KGB.

Reflektory auta ozářily starého Rusa na chodníku, auto však kolem něj bez zájmu projelo a pokračovalo v pronásledování. Stále to vypadalo, že ve voze CIA sedí čtyři osoby. Pomocí malé kliky pohyboval šéf moskevské rezidentury hlavou kartonového panáka sem a tam, jako by mezi nimi probíhal živý rozhovor.

Čertík v krabíčce zafungoval.

Plunkert pocítil chvilkový nával úlevy, to nejtěžší ho však teprve čekalo. Pohřešovaný agent byl mimořádně cenný, a to nejen pro moskevskou rezidenturu, ale i pro celou CIA a Spojené státy obecně. Plunkert vzal na svá bedra skutečně těžké břemeno. Jedna malá chyba a operace by byla navždy ztracena. Jejich špion by byl bez milosti popraven za zradu.

Nikdo v CIA netušil, proč se špion odmlčel. Čelil snad nějakému podezření? Nebyl profesionálním zpravodajským důstojníkem, byl inženýrem. Že by udělal nějakou nechtěnou chybu? Byl snad zatčen a vyšetřován? Odhalili jeho zradu?

Plunkert chodil ulicemi Moskvy pokrytými vrstvou kluzkého ledu a siluetami inkoustově temných stínů. Napadlo jej, že pro špionáž jsou tyto ulice naprosto ideální. Často mluvil sám k sobě. Coby praktikující katolík se Plunkert také často modlil, jeho modlitby však byly krátké, stručné. Pokaždé, když pod maskou vydechl, zamlžily se mu brýle. Po chvíli se zastavil, sundal masku a oblékl si poněkud střízlivější převlek. Na místo setkání jel oklikou několika trolejbusy a autobusy. Neustále se obezřetně ohlížel, zda jej nesleduje KGB, nikoho však nezahlédl.

Nezvěstného špiona musí najít stůj co stůj. Neúspěch nepřichází v úvahu.

V TÝLU NEPŘÍTELE

V prvních letech studené války mezi Spojenými státy a Sovětským svazem měla Ústřední zpravodajská služba jedno nepříjemné tajemství, kterým se příliš nechlubila. V ulicích Moskvy CIA neměla nikdy vlastní špionážní základnu. Jak zavzpomínal jeden z důstojníků, získat tam spolupracovníky bylo pro kteréhokoli sovětského občana nebo činitele, který by se toho úkolu ujal, „nesmírně nebezpečné“. Samotný náborový proces byl od prvního okamžiku, kdy byl potenciální špion vytipován a osloven, nesmírně riskantní, neboť pokud by agenta odhalila KGB, hrozila by mu jistá smrt. Několik agentů, kteří se pro spolupráci se CIA dobrovolně rozhodli, nebo je CIA zverbovala mimo území Sovětského svazu, podávalo zprávy i po návratu do vlasti. Avšak ve většině případů se CIA agenty ke špionáži v samotném srdci temnoty zlákat nepodařilo.

Tato kniha přináší příběh o špionážní operaci, která vše zcela zvrátila. V jejím středu stojí inženýr přísně tajné konstrukční laboratoře, specialista na palubní radary, který pracoval hluboko uvnitř sovětské vojenské mašinerie. Přestože do Ameriky nikdy nevstročil a věděl toho o ní jen málo, předal Spojeným státům tisíce stránek tajných dokumentů, neboť jej poháněla touha po pomstě. V ulicích Moskvy, které se doslova hemžily agenty KGB, se s důstojníky CIA sešel za šest let své činnosti jednadvacetkrát a přitom nebyl nikdy odhalen. Během studené války byl tento inženýr jedním z nejproduktivnějších agentů CIA, který Spojeným státům poskytl informace, jaké se žádnému jinému špionovi nikdy před ním získat nepodařilo. Zmíněná operace znamenala pro CIA jakousi zkoušku z dospělosti, neboť se jí tehdy podařilo dosáhnout toho, co bylo

do té doby považováno za nemyslitelné: osobně se setkat se špiionem přímo pod nosem KGB.

Poté byla celá operace zmařena, ne však jako výsledek úsilí KGB, nýbrž zradou z vlastních řad.

Abychom plně pochopili význam této operace, musíme se ohlédnout za dlouhým, nelehkým, a přesto usilovným snažením CIA proniknout do struktur Sovětského svazu.

Ústřední zpravodajská služba se zrodila v reakci na katastrofu v Pearl Harboru. I přes varovné signály se dne 7. prosince 1941 podařilo Japonku provést ohromující, překvapivý útok, během kterého přišlo o život více než dva tisíce čtyři sta Američanů a potopeno či poškozeno bylo jednadvacet lodí americké Pacifické flotily. V reakci na tento zdrucující debakl vstoupily Spojené státy do války. Zpravodajská činnost byla roztržštěná mezi několika různými agenturami, přičemž jednotlivé informace nikdo nespojoval dohromady; šetření Kongresu tehdy dospělo k závěru, že „značnou část viny“ je nutno připsat na vrub právě tomuto roztržštěnému procesu zpracování informací. Samotný vznik CIA v roce 1947 tak odráží především pevné odhodlání Kongresu a prezidenta Trumana zabránit opakování podobné katastrofy, k jaké došlo v Pearl Harboru. Truman po CIA chtěl, aby poskytovala vysoce kvalitní, objektivní analýzy¹. Nově vzniknuvší organizace se tak stala první centralizovanou civilní rozvědkou v americké historii².

Prvotní představy o fungování CIA se však záhy změnily, a to především v reakci na rostoucí sovětskou hrozbu, která se mimo jiné projevila v blokádě Berlína, zesilujícím sevření východní Evropy ze strany Stalina a skutečnosti, že se Sovětům podařilo vyrobit atomovou bombu. Činnost CIA se rychle rozšířila daleko za hranice pouhé analýzy zpravodajských informací do oblasti špionáže a tajných operací. Na základě doktríny zadržování mocenské expanze komunismu, kterou jako první načrtl v roce 1946 George Kennan v dlouhém telegramu z Moskvy a která byla později značně rozšířena, se Spojené státy pokoušely zvrátit sovětské úsilí infiltrovat a rozvracet vlády po celém světě. Studená válka začala jako soupeření

o vliv ve válkou zpusťosené Evropě, záhy však nabyla daleko větších rozměrů – byla projevem konfliktu ideologie, politiky, kultury, ekonomiky, geografického uspořádání a vojenské moci. V přední linii tohoto sváru stála právě CIA. Boj proti komunismu nikdy neeskaloval do otevřeného souboje mezi supervelmocemi, odehrával se spíše v šedé zóně mezi válkou a mírem. Jak se kdysi nechal slyšet státní tajemník Dean Rusk, studená válka probíhala „v zadních uličkách světa“.³

Jedna taková zadní ulička byla až příliš nebezpečná – samotný Sovětský svaz. Stalin byl přesvědčen, že vítězství nad nacisty v druhé světové válce bylo důkazem neotřesitelnosti a neporazitelnosti sovětského státu. Po skončení války pak rozhodně a cíleně posiloval brutální, uzavřený systém, který k dokonalosti vypiloval ve 30. letech 20. století, vědomě vytvářel trvalé napětí ve společnosti a podporoval nepřetržitý boj proti „nepřátelům lidu“, „špionům“, „pochybovačům“, „kosmopolitům“ a „zhýralcům“. Obstarat si knihu ze zahraničí nebo poslouchat zahraniční rozhlasové vysílání bylo zakázáno. Pro většinu lidí bylo také téměř nemožné vycestovat do zahraničí, nedovolené kontakty s cizinci byly přísně trestány. Stát odposlouchával telefony, otevíral poštu a podporoval donašečství. Tajná policie měla své zastoupení v každé továrně a kanceláři. Upřímně a bez okolků hovořit bylo nebezpečné, a to dokonce i v soukromí.⁴

Takové prostředí zcela znemožňovalo jakoukoliv špionáž. Nejenže CIA neměla v prvních letech studené války v Moskvě svou rezidenturu, v ulicích hlavního města největšího a nejuzavřenějšího státu na světě neměla ani žádné řídicí důstojníky. Nemohla tedy vytipovat, ani na svou stranu získávat sovětské agenty tak, jako tomu bylo jinde. Sovětská tajná policie, která byla po roce 1954 přejmenována na KGB, neboli Kamiťet gasudárstvenoj bězapásnosti, byla zkušená, velmi schopná, všemocná a nemilosrdná. V 50. letech 20. století již byla KGB zocelena třemi dekadami zkušeností, které získala během stalinských čistek, tedy akcí s cílem eliminovat hrozby pro sovětskou nadvládu během války a po ní, i zkušeností z operace, na jejímž konci byla krádež amerického tajemství výroby

atomové bomby. V Moskvě nemohl cizinec dokonce ani s nikým navázat rozhovor, aniž by tím nevzbudil okamžité podezření.

CIA byla tou dobou naopak stále ještě v plenkách. Byla mladou organizací, optimistickou a naivní, odhodlanou pohnout věcmi kupředu – byla odrazem charakteru tehdejší americké společnosti.⁵ V roce 1954 průkopník amerického letectva generál James Doolittle varoval, že chtějí-li Spojené státy ve světě obstát, musí být více pragmatické a chladnokrevné a méně sentimentální. „Musíme vyvinout efektivní špionážní a kontrašpionážní služby a naučit se naše nepřátele rozvracet, sabotovat a ničit za pomoci metod důmyslnějších, sofistikovanějších a účinnějších, než jaké jsou užívány proti nám,“ napsal v přísně tajné zprávě prezidentu Eisenhowerovi.⁶

Vzhledem k tomu, že vláda Spojených států zoufale potřebovala zpravodajské informace o Sovětském svazu a jeho satelitech, byla CIA vystavena intenzivnímu a neustálému tlaku. Ve Washingtonu tou dobou vládla mezi politiky poměrně značná nervozita ohledně případné války v Evropě, a proto se horlivě dožadovali sběru informací, které by umožnily včasné varování. Pravda, mnohé informace byly dostupné z otevřených zdrojů, avšak s nefalšovanými informacemi výzvědné služby, které by umožnily takřikajíc nahlédnout pod pokličku, se srovnat nedaly. „Tlak na výsledky nabýval různých podob, od nestále se opakujících pokynů, abychom dělali ‚něco‘, až po podrážděné požadavky, abychom se pokusili o ‚cokoliv‘,“ vzpomínal později Richard Helms, který měl na starosti tajné operace v 50. letech 20. století.⁷

Mimo území Sovětského svazu CIA pečlivě sbírala informace od uprchlíků, přeběhlíků a emigrantů. Ve třetích zemích oslovovala sovětské diplomaty, vojáky a zpravodajské důstojníky. V uprchlických táborech v Evropě verbovala jednotka tajných operací CIA členy pro svou utajovanou armádu. Přibližně pět tisíc dobrovolníků podstoupilo speciální výcvik, jehož cílem bylo vytvoření „post-nukleární partyzánské jednotky“, která by v případě atomového útoku operovala na území Sovětského svazu. Kromě toho Spojené státy vysazovaly v zemích sovětského

bloku parašutisty, kteří měli za úkol vyvíjet špionážní činnost, případně se spojit s místními odbojovými skupinami. Většina z nich byla dopadena a zabita. Snem šéfa této jednotky Franka G. Wisnera bylo proniknout na území východního bloku a rozbít jej na kusy. Wisner věřil, že prostřednictvím psychologické války a s pomocí protivládního odboje a jeho tajných zásob zbraní, vysílaček a propagandy by bylo možné přesvědčit národy východní Evropy, aby svrhly své komunistické tyrany. Naprostá většina těchto pokusů tajně proniknout za nepřátelské linie však skončila fiaskem. Získané zpravodajské informace byly chabé a pozice Sovětského svazu tak zůstávala neotřesitelná.⁸

Zdroje CIA tehdy stále nahlížely dovnitř zvenčí. „Jediným způsobem, jak naplnit naše poslání, bylo vytvořit si vnitřní zdroje informací – špióny, kteří by seděli vedle rozhodujících činitelů státu, naslouchali jejich debatám a četli jejich poštu,“ vzpomíná Helms. Nicméně šance, že se CIA podaří rekrutovat a následně úkolovat v Moskvě agenty, kteří by byli schopni upozorňovat na strategická rozhodnutí sovětského vedení, „byla stejně pravděpodobná jako šance, že se nám podaří získat rezidentní špióny na Marsu,“ poznamenal Helms.⁹ Výsledek komplexního vyhodnocení informací o sovětském bloku, které se CIA podařilo získat do roku 1953, byl žalostný. „O názorech a způsobu myšlení Kremlu nemáme žádné spolehlivé zpravodajské informace. Co se týče armády, naše povědomí o dlouhodobých plánech a záměrech nepřítele je prakticky nulové.“ Autoři zprávy také varovali, že „v případě nečekaného útoku bychom nemohli počítat s žádnými informacemi týkajícími se záměrů sovětského armádního velení.“¹⁰ V prvních letech své existence bylo pro CIA „takřka nemožné, aby její agenti pronikli do Stalinova paranoidního policejního státu.“¹¹

„V té době,“ vzpomíná Helms, „byly naše informace o Sovětském svazu skutečně velmi mizivé.“¹²

Přes všechny tyto potíže zaznamenala CIA na přelomu 50. a 60. let 20. století dva výrazné úspěchy. Pro Spojené státy tehdy začali pracovat Petr Popov a Oleg Peňkovskij, důstojníci sovětské vojenské zpravodajské

služby. Ke spolupráci je nikdo nemusel lanařit, své služby nabídli sami nezávisle na sobě. Tajné informace předávali Američanům převážně mimo oblast Moskvy, přičemž oba zcela jasně demonstrovali, jak obrovské výhody tajný agent přináší.

Dne 1. ledna roku 1953 předal jeden menší, podsaditý Rus obálku americkému diplomatovi, který se právě chystal nastoupit do svého auta v mezinárodní zóně Vídně. V té době byla rakouská metropole rozdělena na okupační zóny pod správou amerických, britských, francouzských a sovětských vojsk. Celé město svíralo napětí, kdy každý podezříval každého. V oné obálce byl rusky psaný dopis ze dne 28. prosince 1952, v němž stálo: „Jsem sovětský důstojník. Rád bych se sešel s americkým důstojníkem a nabídl mu určité služby.“ V dopise bylo uvedeno i přesné místo a čas schůzky. Podobné nabídky byly v těchto letech ve Vídni zcela běžné; na základě smyšlených zpravodajských zpráv se celé hordy podvodníků snažily vytřískat z jednotlivých velmocí peníze. CIA je všechny pečlivě procházet nestíhala, tentokrát se však ona nabídka jevila jako reálná. Následující sobotu večer onen Rus čekal na avizovaném místě – stál ve stínu dveřního průchodu, sám, v klobouku a objemném kabátu. Byl to Petr Popov, pětadvacetiletý major sovětské zpravodajské služby Glavnoje razvedivatěľnoje upravlenije, neboli GRU, mladšího bratrance KGB. Popov se stal prvním a ve své době nejcennějším utajovaným vojenským zdrojem CIA, který dodával informace o vnitřním fungování sovětské armády a bezpečnostních služeb. V období od ledna roku 1953 do srpna roku 1955 se ve Vídni setkal se zástupci CIA celkem šestašedesátkrát. Jeho řídicím důstojníkem byl George Kisevalter, člen prominentní petrohradské rodiny, který se ještě jako malý chlapec přistěhoval do Spojených států. Postupem času Popov Kisevalterovi prozradil, že pochází z rolnické rodiny, vyrostl na hliněné podlaze v chatrči a že až do svých třinácti let neměl ani pořádné kožené boty. Nenáviděl Stalina za to, že během nucené kolektivizace a následného hladomoru nechal zničit ruské rolnictvo. Jeho špionážní činnost motivovala touha pomstít bezpráví způsobené jeho rodičům a jeho malé obci poblíž

Volhy. V konspiračním bytě CIA ve Vídni mu Kisevalter předal několik časopisů jako *Life* a *Look*, Popova však fascinoval jen jeden, *American Farm Journal*.¹³

CIA pomohla Popovovi padělat klíč, který mu ve vídeňské rezidentuře GRU umožnil otevřít zásuvky s utajovanými dokumenty. Popov vyzradil identitu všech sovětských zpravodajských důstojníků ve Vídni, dodával informace o celé řadě jednotek Varšavské smlouvy a Kisevalterovi předával takové perly, jako kupříkladu polní servisní manuál sovětské armády z roku 1954 v případě použití atomových zbraní.¹⁴ Když byl Popov v roce 1955 převelen do Moskvy, vyslalo ústředí CIA do města agenta, který měl v utajení vytipovat vhodná místa mrtvých schránek, tedy tajných míst, kde by Popov mohl zanechávat své vzkazy. Vyslanec CIA se však příliš nepředvedl, když se zapletl s prostitutkou placenou KGB a později došel od CIA padáka.¹⁵ První pokus CIA o zřízení základny v Moskvě tak skončil neslavně.

V roce 1956 byl Popov přeložen do východního Německa, kde pokračoval ve špionáži pro CIA. Často proto cestoval do Západního Berlína, kde se v jednom z konspiračních bytů setkával s Kisevalterem. Opět se ukázal jako mimořádně produktivní agent. Mezi jeho největší úlovy té doby patří text obsažného projevu sovětského ministra obrany maršála Georgije Žukova z března roku 1957 adresovaného jednotkám rozmístěným v Německu ohledně použití jaderných zbraní ve válce. V roce 1958 byl Popov náhle povolán zpět do Moskvy, kde byl vyslýchán a následně usvědčen ze zrady. KGB však toto odhalení držela pod pokličkou a Popova využívala k občasnému předávání zavádějících informací americké straně. Dne 18. září 1959 se Popovi podařilo předat CIA tajnou zprávu napsanou tužkou na osmi prouzcích papíru a srolovanou do trubičky velikosti cigarety. Díky tomuto odvážnému poslednímu aktu vzdoru ztraceného špiona se CIA dozvěděla, k čemu došlo. Zpráva byla bleskově odeslána do centrály, kde si zlomený Kisevalter přečetl se slzami v očích azbukou psaný vzkaz. V lednu roku 1960 byl Popov odsouzen a v červnu pak popraven zastřelením.

Události druhého výrazného pokroku ve výzvědné činnosti na území Sovětského svazu se začaly odvíjet jen o dva měsíce později v Moskvě dne 12. srpna, přibližně v 11 hodin večer.

Bylo po dešti a američtí studenti-turisté Eldon Cox a Henry Cobb se právě vraceli po dlažebních kostkách Rudého náměstí na hotel poté, co zhlédli představení baletu, když vtom k nim zezadu přistoupil jakýsi muž a zatahal Cobba za rukáv s prosbou o připálení cigarety. Muž byl střední postavy, na sobě měl oblek a kravatu a na spáncích jeho nazrzlými vlasy prorůstaly první šediny. Zeptal se, zda jsou Američané, a když přikývli, začal překotně hovořit, přičemž se neustále ohlížel, zda je někdo nepozoruje. Pak vtiskl Coxovi do ruky obálku a poprosil ho, aby ji ihned předal na americkém velvyslanectví. Cox, který mluvil rusky, ještě tu noc odnesl obálku na ambasádu. Uvnitř byl dopis, v němž stálo: „V současné době disponuji velmi důležitými materiály týkajícími se mnoha různých oblastí, které by mohly vaši vládu eminentně zajímat.“ Pisatel se v dopise nikterak nepředstavil, nicméně naznačil, že kdysi pracoval v turecké Ankaře pro sovětskou vojenskou zpravodajskou službu. Dopis obsahoval také přesné pokyny, kterak neznámého kontaktovat – prostřednictvím zpráv v krabičce od sirek ukryté za radiátorem ve vstupní hale jisté moskevské budovy. Nechyběl ani náskres zmíněné mrtvé schránky.¹⁶

Pisatelem dopisu byl plukovník GRU Oleg Peňkovskij, vynalézavý, energický a sebevědomý důstojník, který během druhé světové války sloužil s vyznamenáním u sovětského dělostřelectva. Momentálně byl zaměstnancem Státního výboru pro koordinaci vědeckého výzkumu, což byl vládní úřad, který sledoval vědeckou a technickou spolupráci mezi USA, Velkou Británií a Kanadou a poskytoval krytí pro sovětskou průmyslovou špionáž a tajné akvizice technologií na Západě.

Dopis byl doručen na ústředí CIA, kde jej nejprve přijali s určitou nedůvěrou. Věděli, že po případu Popov se Sověti cítí hluboce zahanbeni. Byla snad celá ta akce s dopisem past? Ústředí se nakonec rozhodlo pisatele přece jen kontaktovat, v té době však CIA v ulicích Moskvy žádného agenta neměla. Americký velvyslanec v Moskvě Llewellyn Thompson byl

zcela neoblomně proti jakékoliv přítomnosti zaměstnanců CIA na velvyslancích. Nakonec se na podzim roku 1960 ústředí rozhodlo vyslat do Moskvy jednoho mladého důstojníka sovětské divize CIA s jasným úkolem – navázat kontakt s Peňkovskim. Tento důstojník, jemuž CIA přidělila kódové jméno *kompas*, ruštinu příliš neovládal. Celou akci nebývale zpackal: těžce se opil a navázat kontakt se mu nepodařilo.¹⁷

Peňkovskij byl z celé situace frustrovaný. První dopis napsal Američanům již v červenci 1960 a celé týdny hledal někoho, kdo by ho mohl doručit. „Kolem americké ambasády jsem tehdy slídl jako vlk a hledal spolehlivého cizince, vlastence,“ vzpomínal později.¹⁸ Poté, co dopis předal v srpnu na Rudém náměstí Coxovi, čekal Peňkovskij celé týdny na odpověď CIA. Žádná nepřicházela. Svě informace se snažil předat prostřednictvím jednoho britského podnikatele, poté jednoho Kanadana, avšak bez úspěchu. Den za dnem byl zoufalejší.

Dne 11. dubna 1961 se Peňkovskému konečně podařilo svůj dopis, který byl adresován čelním představitelům Spojených států a Velké Británie, předat jistému britskému obchodníkovi. Onen obchodník, Greville Wynne, dopis předal britské tajné zpravodajské službě MI6, která jej postoupila CIA. Americké a britské tajné služby se následně dohodly, že špiónážní činnost Peňkovského budou řídit společně.

O devět dní později přijel Peňkovskij do Londýna coby vedoucí šestičlenné sovětské obchodní delegace, která zde měla za úkol nakoupit západní technologie týkající se radarových a komunikačních systémů a zpracování oceli a betonu. Doba to byla napjatá – CIA si tehdy ještě lízala rány po neúspěšném pokusu o invazi na Kubu v Zátoce sviní. Wynne čekal Peňkovského přímo na letišti, kde mu Peňkovskij okamžitě předal obálku. Ta obsahovala popisy a nákresy nejnovějších sovětských raket a odpalovacích zařízení. Večer téhož dne pak Peňkovskij zamířil ze svého pokoje v grandhotelu Mount Royal na Oxfordské ulici v Londýně ke dveřím pokoje číslo 360, na sobě měl oblek, bílou košili a kravatu. Když vstoupil do místnosti, uvítali jej dva britští a dva američtí zpravodajští důstojníci. „Teď už víte, že jste v dobrých rukou,“ ujistil Peňkovského

rozcuchaný, podsaditý Američan. Byl to Kisevalter. Peňkovskij odvětil: „Přemýšlel jsem o tom delší dobu.“

V rozhovorech, které následovaly, se Peňkovskij důstojníkům svěřil, že se jeho kariéra sovětského zpravodajského důstojníka ocitla na rozcestí a že cítí značnou hořkost. Jeho otec zemřel, když mu byly teprve čtyři měsíce. Jeho matka mu později tvrdila, že to bylo následkem tyfu. Již o rok dříve se však na světlo světa dostaly dokumenty, podle kterých jeho otec sloužil jako nadporučík v Bílé armádě, která bojovala proti bolševikům, což značně zpochybnilo Peňkovského loajalitu. Byl obviněn ze snahy tuto skutečnost zatajit. Jeho plánovaná mise v Indii byla zrušena a coby nedůvěryhodná osoba byl přesunut na vedlejší kolej. KGB z duše nenáviděl.

Během dvou delších pobytů v Londýně, nejprve v dubnu a květnu a následně v červenci a srpnu, a jedné cesty do Paříže v září a říjnu 1961 Peňkovskij hovořil s britskými a americkými zpravodajskými důstojníky v zakouřených hotelových pokojích celých 140 hodin, ze kterých poté vzešlo dvanáct set stran prepisů. Peňkovskij jim také postupně předal 111 cívek exponovaného filmu. V Moskvě používal malý fotoaparát značky Minox, kterým pořídil snímky více než pěti tisíc stran tajných dokumentů, z nichž téměř všechny se týkaly sovětské armády a pocházely z knihoven GRU a armády. Peňkovskij byl pro věc zcela zapálen a značně riskoval, jako například když vyfotil tajnou zprávu přímo na stole jednoho plukovníka, který se na okamžik vzdálil ze své moskevské kanceláře.

Ne všechny rozhovory s americkými a britskými důstojníky proběhly hladce. Během jedné z prvních schůzek v hotelu Mount Royal Peňkovskij představil bizarní plán, jak držet Moskvu a celé sovětské vedení v šachu. Na různých místech Moskvy chtěl v kufrech či v popelnicích rozmístit devětadvacet malých jaderných zbraní. Spojené státy měly zbraně a rozbušky dodat a naučit ho, jak tyto přivařit na dno popelnic. Tento bláznivý nápad mu nakonec přece jen s obtížemi rozmluvili.¹⁹ Peňkovskij však ke své špionážní misi přistupoval s plnou vážností a CIA dokázal, jak velké množství materiálů může získat jediný tajný agent. V reakci na otázku, zda by mohl získat pár výtisků časopisu sovětského generálního štábu

Vojenské myšlení, ideálně jeho tajnou verzi, se Peňkovskij dotázal, zda by CIA chtěla také verzi přísně tajnou. CIA ani nevěděla, že nějaká taková vůbec existuje. Peňkovskij sehnal téměř všechna čísla zmíněného časopisu, ve kterém sověšší generálové probírali pojetí války v jaderném věku.²⁰ Jeho hlášení nabídla kritický pohled do záměrů Sovětů během berlínské blokády roku 1961, byl prvním, kdo Západ informoval o existenci zcela zásadní Vojensko-průmyslové komise, která rozhodovala o zbraňových systémech, a obstaral klíčové technické podrobnosti o raketách středního doletu R-12, které Sovětský svaz dopravil na podzim roku 1962 na Kubu, zejména pak podrobnosti o doletu raket a době potřebné k jejich zprovoznění. Tajné zprávy Peňkovského s kódovým označením *ironbark* a *sýkora* sehrály klíčovou roli v procesu rozhodování během Karibské krize, kdy se prezident Kennedy postavil Chruščovovi.²¹ Peňkovského informace o sovětských raketách středního doletu byly zařazeny do prezidentova Denního přehledu ve třetím říjnovém týdnu roku 1962. Kromě toho jeho informace spolu s prvními zprávami z nového špionážního satelitu programu Corona přispěly k vyvrácení mýtu, že Sovětský svaz chrlí mezikontinentální balistické střely jako na běžícím pásu, jak se Chruščov rád chlubil. Sovětský svaz žádný náskok v množství vyrobených raket neměl.

Peňkovskij byl v té době nejproduktivnějším agentem, jakého kdy Spojené státy měly na území Sovětského Svazu.²² CIA a MI6 se dohodly, že za zpravodajské služby, které měly cenu mnoha milionů, mu budou platit 1 000 dolarů měsíčně.²³ Po skončení jednání v hotelových pokojích v Londýně a Paříži se operace přesunula do druhé fáze, během které Peňkovskij působil v Moskvě. Tam se s ním setkával Wynne, britský obchodník, který pravidelně navštěvoval Sovětský svaz, shromažďoval zpravodajské informace a následně je předával MI6. Peňkovskij však toužil jednat přímo s americkými a britskými zpravodajskými službami v Moskvě.

CIA na to tehdy nebyla připravena. Od onoho fiaska s *kompasem* byl na misi připravován náhradní důstojník, který však na poslední chvíli couvnul, a CIA tak v kritickém okamžiku neměla nikoho, kdo by se mise ujal. „Měli jsme tam čím dál zoufalejšího a velmi cenného agenta, ale

nikoho, kdo by se s ním mohl spojit,“ vzpomíná jeden z důstojníků CIA, který se v té době ve věci angažoval.²⁴ Zpravodajské službě také pro danou operaci stále chybělo vhodné špionážní vybavení.²⁵

Zatímco v případě schůzek v hotelových pokojích v Londýně a Paříži hráli hlavní roli Američané, moskevská operace byla v režii Britů. Jak se vyjádřil zainteresovaný důstojník CIA, „MI6 dokázala to, co se nám nepodařilo – vymyslet a realizovat krycí operační plán akce“. Do role řídicího důstojníka Peňkovského Britové dosadili Janet Chisholmovou, manželku šéfa moskevské rezidentury MI6. Ta se s Peňkovským setkala přibližně dvanáctkrát na recepcích a koktejlových večírcích na britském velvyslanectví, v poloprázdném lahůdkářství restaurace Praga, ve vetešnictví, v parku, ve vstupních halách bytových domů, často v obtížných podmínkách a se svými třemi dětmi za zády. Na těchto schůzkách jí Peňkovskij předával filmové pásky ukryté v bonboniére pro děti. Působil velmi freneticky, jako by jej něco pohánělo. CIA měla pocit, že se s paní Chisholmovou setkává příliš často. Když na konci června roku 1962 CIA konečně dosadila do Moskvy svého vyškoleného pracovníka, který měl za úkol pracovat na případu Peňkovskij, mělo jeho působení jen krátké trvání. Peňkovskij byl naposledy spatřen dne 5. září 1962 na recepci velvyslanectví USA a pak se po něm slehla zem.²⁶

Tehdy jej KGB začala podezřívat z protistátní činnosti a do jejího hledáčku se tak dostala i paní Chisholmová. Do stropu jeho domácí pracovny vyvrtali díрку a do ní umístili kameru. Další pak za účelem monitoringu aktivit v jeho bytě nainstalovali do nedaleké budovy. KGB tehdy odhalila fotoaparát Minox, metody pro šifrování zpráv a radiový přijímač, jehož prostřednictvím získával tajné instrukce ze Západu. Peňkovskij byl zatčen v září nebo v říjnu roku 1962. Během následného veřejného procesu byl usvědčen ze špionáže a poté dne 16. května 1963 popraven.²⁷

Prakticky ve stejnou dobu, kdy Peňkovskij hovořil v hotelových pokojích s americkými a britskými důstojníky, se do služeb Spojených států přihlásili další dva sovětské důstojníci, oba mimo území Sovětského svazu. V roce 1961 své služby nabídl Dmitrij Poljakov, důstojník sovětské

vojenské zpravodajské služby působící v Organizaci spojených národů, který se stal následně agentem s kódovým označením *cylindr*. V roce 1962 se pak pro špionáž za peníze rozhodl Alexej Kulak, vědecký a technický pracovník KGB. Jeho krycí jméno znělo *klobouk*. V 60. a 70. letech 20. století byli tito dva agenti důležitými a cennými zdroji informací CIA a FBI, schůzky s nimi se však konaly převážně mimo území Sovětského svazu. V oněch zadních uličkách světa se CIA rekrutovat agenty a špiony dařilo, v samotném centru Sovětského svazu, tedy v ulicích Moskvy, takové štěstí zatím neměla.

Po ztrátě Peňkovského vstoupila CIA v Moskvě do dlouhého, neproduktivního období. Hlavní příčinou byl tehdy obrovský vliv Jamese Angletona, šéfa kontrarozvědky v centrále CIA, který Ústřední zpravodajskou službu uvrhl do stavu vysoké paranoie a operační paralýzy. Vysoký, hubený, nepředvídatelný Angleton, laskavý k přátelům a nevyzpytatelný ve vztahu k druhým, byl ve svých obrovských brýlích, tmavých oblecích a kloboucích s širokou krepkou nepřehlédnutelnou personou. Svůj autonomní úřad zcela ovládl a veškeré spisy držel pod zámek, odděleně od zbytku CIA. Ve volném čase pěstoval orchideje a vyráběl důmyslně propracované mušky pro lov pstruhů. Za více než dvacet let na postu šéfa kontrarozvědky CIA mezi léty 1954 a 1974 Angleton zahalil svou osobu a práci pozoruhodnou rouškou tajemství. Tento uzavřený, podezřívavý a tvrdošijný muž byl posedlý přesvědčením, že se KGB podařilo v rámci jakéhosi rozsáhlého mistrovského podvodu zmanipulovat vedení CIA. Když popisoval hloubku licoměrnosti a nedůvěry, kterou podle jeho přesvědčení využívalo KGB, aby oklamalo Západ, často hovořil o „divočině zrcadel“, což je fráze, kterou si vypůjčil z básně Thomase Stearnse Eliota „Gerontion“ z roku 1920. V roce 1966 Angleton napsal, že se „jednotný a cílevědomý socialistický blok“ snaží šířit nepravdivé historiky o „rozkolech, evoluci, bojích o moc, ekonomických katastrofách [a] dobrém a špatném komunismu“. Poté, co by tento program strategického podvodu uspěl, zlikvidoval by Sovětský svaz západní demokracie jednu po druhé. Byl přesvědčen, že hrozící katastrofu mohou odvrátit pouze experti

v oblasti kontrarozvědky. Angletonova podezřívavost pronikla v 60. letech 20. století do kultury a struktury divize sovětských operací CIA, a to s katastrofálními důsledky. Dva ředitelé CIA Allen Dulles a Helms nechali Angletonovi volnou ruku. Angleton měl pocit, že nelze věřit nikomu a ničemu, co pochází ze sovětské KGB. A pokud se nedalo nikomu věřit, pak ani nebylo možné mít v Sovětském svazu své špiony.²⁸

Kontrarozvědka je klíčovou součástí všech špionážních organizací, jejímž úkolem je zabránit infiltraci za užití stejných špionážních metod, které tyto organizace používají proti ostatním. V období studené války to vyžadovalo kombinaci pasivní bdělosti, kdy CIA sledovala každý pohyb KGB a snažila se ji oklamat, kdykoliv to bylo možné, a niterní nedůvěřivosti, která bránila tomu, aby naopak CIA takřkajíc skočila na špek intrikám nepřátelských agentur, a pomáhala odhalovat dvojité agenty. V ideálním případě šly aktivity kontrarozvědky ruku v ruce se shromažďováním zpravodajských informací, přesto však mezi nimi vždy existovalo přirozené napětí. Běžně se tak stávalo, že řídicí důstojník pečlivě vybral a rekrutoval určitého agenta, který měl přinášet svěží proud „pozitivních zpravodajských informací“, ony hlavní plody špionáže, jen aby vzápětí čelil dotazům důstojníků kontrarozvědky, zda je možno tento zdroj považovat za důvěryhodný. CIA potřebovala obojí, nicméně Angletonův kontrašpionážní moloch v roce 1960 zcela paralyzoval chod celé organizace – vše dostalo nálepku podezřelé nebo vyzrazené.

Angletonův pohled na svět se formoval ve světě klamu a intrik. Po absolvování Yaleovy univerzity se stal elitním důstojníkem kontrarozvědky v Londýně u válečného Úřadu strategických služeb (OSS). Zde byl svědkem ohromující britské operace proti nacistům známé pod názvem Dvojité kříž. Britové tehdy odhalili totožnost německých agentů a obrátili je proti svému nepříteli, čímž v podstatě neutralizovali činnost nacistické zpravodajské služby. Po skončení mise v Itálii, kde řídil síť amerických agentů, se Angleton vrátil zpět na ústředí a stal se ředitelem kontrarozvědky CIA. Byl skálopevně přesvědčen, že KGB rozehrála proti Spojeným státům masivní „strategický podvod“. Svou roli v tomto přesvědčení

patrně sehrálo i jeho přátelství s Kimem Philbym. V 50. letech minulého století byl tento důstojník britské MI6 Angletonovým důvěrníkem. Když však v roce 1963 vyšlo najevo, že je Philby špiónem KGB, uprchl do Moskvy. CIA Philbyho podezřívala dlouho předtím, toto odhalení však Angleton patrně bral jako další důkaz toho, že KGB rozšiřuje své pole působení – a to všude.

Nejsilnější vliv na Angletona měl nicméně Anatolij Golicyn, středně postavený důstojník KGB, který v roce 1961 přeběhl na americkou stranu. Golicyn spřádal rozsáhlou síť teorií a domněnek, které jen posilovaly Angletonovo podezření, že KGB vytvořila „mistrovský plán“, jak oklamat Západ. V CIA tento plán někteří označovali jako Angletonovo „monstrózní spiknutí“. Golicyn se nechal slyšet, že každý přeběhlík a dobrovolník, který přijde po něm, bude součástí tohoto plánu. Ve snaze oklamat nepřítele KGB samozřejmě různé zavádějící informace šířila, Angleton však strach z nepřítele vyhnal do nových výšin. V roce 1964 zahájil hon na „krtky“ uvnitř CIA, jehož cílem mělo být podle Angletona odhalení minimálně pěti, možná však až třiceti zaměstnanců CIA či jejich smluvních spolupracovníků, kteří byli sovětskými špióny. Žádný sice odhalen nebyl, kariéra několika zaměstnanců však byla v troskách. Mezi těmi, kteří se dostali do podezření, byla první šéf moskevské rezidentury a šéf sovětské divize; oba byli později viny zproštěni. Když v roce 1964 přeběhl další důstojník KGB Jurij Nosenko, byl kvůli pochybnostem Angletona a Golicyna o jeho dobrých úmyslech uvězněn a více než tři roky vyslýchán CIA.

Postupem času prosákla Angletonova podezřívavost do celé sovětské divize CIA. Zhoubná nedůvěra a neustálé zpochybňování všeho se staly vážnou překážkou špiónážních operací uvnitř Sovětského svazu. Důsledkem tohoto přístupu bylo, že tajná služba přicházela o potenciální agenty a nebrala v potaz žádné pozitivní zpravodajské informace. Moskevská rezidentura byla malá – měla pouze čtyři nebo pět řídicích důstojníků, kteří byli mimořádně opatrní a většinu času trávili přípravou mrtvých schránek – pro případ, že by se přece jen nějakého špióna podařilo rekrutovat.

Jeden řídící důstojník tak kupříkladu strávil v moskevské rezidentuře dva roky, aniž by se setkal se skutečným agentem. Robert M. Gates, který do služeb CIA vstoupil v roce 1968 coby odborník na Sovětský svaz a později se dokonce stal jejím ředitelem, později vzpomínal, že „kvůli přílišné horlivosti Angletona a zaměstnanců jeho kontrarozvědky jsme během tohoto období měli uvnitř SSSR jen velmi málo sovětských agentů hodných tohoto označení“.²⁹

Mladší generace řídících důstojníků CIA – tedy těch, kteří do ní vstoupili v padesátých letech 20. století a které štvala omezení ustanovená Angletonem – chtěla zpravodajskou službu vyvést z letargie a zbavit ji ustrašenosti. Jedním z nich byl i Burton Gerber. Během druhé světové války vyrůstal coby vytáhlý, zvědavý chlapec v prosperujícím městečku Upper Arlington v Ohiu. Každé ráno zde na svém kole rozvážel Ohio State Journal, ranní noviny města Columbusu. Zatímco jeho matka připravovala v 5:15 snídani, složil každé ze sta svěřených novin a strčil je do svého pytle. Na titulní straně často čítával příběhy z války. V roce 1946 mu bylo třináct let a jeho srdce bylo plné vlasteneckého odhodlání. Často také přemýšlel, jaký asi je život v těch vzdálených zemích, o kterých čítával na přední straně. Umínil si tehdy, že to musí vidět na vlastní oči. Přihlásil se ke studiu na Michigan State University v East Lansingu, kde později získal titul v oboru mezinárodních vztahů. Uvažoval tehdy o vstupu do diplomatických služeb, nicméně na sklonku jara roku 1955, tedy na samém konci studia, svolil k pohovoru s univerzitním náborářem CIA. V té době se o CIA příliš nehovořilo, nikdo tedy toho o ní moc nevěděl. Náborový pracovník proto o nabízené práci nemohl Gerberovi říci prakticky nic konkrétního, přesto o ni Gerber projevil zájem, vzal si od něj přihlášku, na kolejích ji vyplnil a odeslal. Než se rok s rokem sešel, vstoupil Gerber ve svých dvaadvaceti do služeb CIA. Po krátkém působení v armádě jej CIA vyškolila pro špionážní práci a následně jej vyslala do Frankfurtu a Berlína.³⁰

V té době byl Berlín v samém centru špionážních operací přední linie studené války. Berlínská rezidentura CIA, známá jako BOB, se nacházela

uprostřed největší koncentrace sovětských vojenských jednotek na světě. CIA se zde především snažila získávat sovětské občany pro práci agentů či přeběhlíků, byla to však těžká, mravenčí práce. Jedna z největších operací berlínské základny byla nicméně rázu spíše technického: tajný, 450 metrů dlouhý podzemní tunel do Sovětského sektoru ve východním Berlíně, který byl využíván k umístování odposlouchávacích zařízení na sovětské a východoněmecké vojenské komunikační kabely. Díky němu se podařilo zachytit obrovské množství hovorů a dálnopisů; ve Spojených státech a Velké Británii bylo přepsáno 443 tisíc telefonátů, z nichž 368 tisíc bylo sovětských. Odposlechy fungovaly od května 1955 do dubna 1956, kdy Sověti tunel objevili.³¹

Gerber byl vyškolen pro práci tradičními způsoby řízení špiónů – zřizoval a obsluhoval mrtvé schránky, předával dopisy s kryptogramy, odesílal a přijímal signály a podnikal okružní jízdy městem s cílem odhalit sledování ze strany protivníka. Běžnou metodou práce zpravodajských služeb v padesátých letech v Berlíně bylo dostat zdroje z východního Berlína pro podání hlášení do konspiračního bytu v Berlíně Západním. Podobně postupoval i Kisevalter v případě kontaktů s Popovem. Tato metoda byla možná jenom díky volnému pohybu zdrojů z Východu na Západ, který však skončil se vztyčením Berlínské zdi v roce 1961. V té době vyvstala před zpravodajskými důstojníky nová zapeklitá otázka: jak řídit agenty na dálku. V té době měla CIA stále ještě jen málo zkušeností s fungováním v uzavřených společnostech sovětského bloku. Ideové směřování ústředí zpravodajské služby tehdy určovali především veteráni z Úřadu strategických služeb, zpravodajské agentury druhé světové války, kteří během války prováděli odvážné polovojenské kousky. Nyní však byli přesvědčeni, že nejbezpečnější jsou neosobní metody práce, jako například komunikace prostřednictvím mrtvých schránek.

Mrtvá schránka označuje tajné místo pro předávání zpráv a zpravodajských informací, jehož poloha je známa pouze konkrétnímu agentovi a jeho řídicímu důstojníkovi, kteří si jejím prostřednictvím předávají tajné materiály, osobně se však nikdy nesetkávají. Nová generace důstojníků,

kteří do CIA vstoupili po válce, považovala mrtvé schránky za ztělesnění opatrnosti. Byli neklidní a netrpěliví, začali vymýšlet nové metody práce a experimentovat s nimi. Berlínská základna se stala laboratoří výzkumu metod řízení špiónů na druhé straně železné opony. Místo toho, aby pouze zvali agenty do konspiračních bytů, vymýšleli zaměstnanci CIA nové, nápaditější špiónážní metody, jejichž smyslem bylo proniknout do zakázané zóny.

Angletonova podezřívavost se naštěstí nevztahovala na východní Evropu. Nezdálo se, že by této oblasti věnoval přílišnou pozornost, a to i navzdory skutečnosti, že sovětské satelitní státy zřizovaly své tajné policie podle modelu KGB a jejich předchůdců.³² Zadní uličky v Berlíně, Varšavě, Praze, Budapešti, Sofii a dalších městech východní Evropy se tak staly místem, kde své ostruhy získávali mladší řídicí důstojníci CIA. Ti vymýšleli nové způsoby realizace špiónážních operací v těchto „zakázaných oblastech“, jak je nazývala CIA. Tyto metody byly bezesporu důležité, ještě významnější však byl posun v uvažování. Gerber si na svá bedra vzal nejdůležitější úkol té doby, tedy boj proti komunismu a Sovětskému svazu. On a jeho spolužáci nechtěli na své první misi do zahraničí jen tak vysedávat v kancelářích. Železnou oponou se nenechali zastrašit. Špiónáž považovali za své povolání a pasivitou opovrhovali. Termín „zakázané oblasti“ Gerber vždy odmítal. Zakázané pro koho? Rozhodně ne pro něj, ani pro jeho spolužáky.

A ani pro Havilanda Smithe. Když v roce 1960 dorazil do budovy berlínské rezidentury, byl plný nápadů a stal se průkopníkem nového myšlení, které si nejprve osvojil v Praze.

Po absolvování Dartmouth College Smith sloužil od roku 1951 do roku 1954 coby specialista na Morseovu abecedu a ruský jazyk ve vojenské rozvědce a později se přihlásil do postgraduálního studia rusistiky na Londýnské univerzitě, kde pro CIA vykonal několik příležitostných úkolů. Smith měl značné nadání pro jazyky, hovořil francouzsky, rusky a německy. Když v roce 1956 vstoupil do služeb CIA, byl nejprve vybrán pro operace v Československu. Když byl ještě plně pohroužen do studia

jazyků, centrála jej v roce 1958 nečekaně požádala, aby se stal šéfem pražské rezidentury. Jeho předchůdce nebyl nijak zvlášť aktivní a neočekávaně svůj post opustil. Když Smith v březnu dorazil do Prahy, disponoval obstojnými znalostmi českého jazyka, avšak jen malými zkušenostmi s typem tajných operací, které chtěl podnikat. Co se týče špionážních praktik, žádným speciálním školením neprošel – nevěděl tedy, jak odesílat tajné dopisy, vybírat a využívat mrtvé schránky, jak odhalovat sledovací zařízení a jak s ním naložit, případně jak zosnovat setkání s agentem, a to v nepřátelském prostředí pod ostrým dohledem tajných služeb. Na to vše musel Smith teprve přijít sám.³³

Smith zjistil, že v budově pražské rezidentury jsou desítky důmyslných radiopřijímačů, mohl tedy využít své armádní zkušenosti s odposlechy. Odhalil rádiovou frekvenci, kterou při monitoringu velvyslanectví Spojených států amerických používaly ve svých sledovacích vozidlech české bezpečnostní služby, a podařilo se mu rozluštit jejich hlasové kódy. Bylo-li třeba zanechat vzkaz v mrtvé schránce nebo odeslat dopis, Smith nejprve zapnul přijímač a spustil nahrávání. Poté šel zanechat zprávu či odeslat dopis, načež se vrátil a poslechl si záznam. Když zjistil, že jej sledovali, celou akci zrušil. V opačném případě dal příslušnému agentovi znamení, aby si vzkaz vyzvedl. „Praha byla ideálním místem přesně pro ten typ operací, který jsme měli v úmyslu realizovat,“ vzpomínal. „Je to krásné staré město, prakticky nedotčené válkou. Bylo tam mnoho úzkých, starých uliček, podloubí a průchodů.“ Metodou pokusu a omylu Smith dospěl ke zjištění, že po většinu času je pod dohledem českých tajných služeb. Jednou, když se domníval, že jej nikdo nesleduje, zjistil, že v patách mu bylo sedmadvacet vozidel. Byl z toho v šoku. Nabyl přesvědčení, že bez ohledu na to, jaký typ špionážní akce bude realizovat, bude nutné tak činit, jako by byl pod dohledem. Již nikdy si prostě nebude moci myslet, že jej nikdo nesleduje. Toto zjištění z počátků jeho působení v Praze bylo velmi důležité pro další práci v „zakázaných oblastech“.

Smith začal experimentovat. Jeho cílem bylo vytvořit si pravidelné a pozorovatelné vzorce chování, které by policejní dohled ukolébaly

do stavu určité lhostejnosti. Postupně se z něj stal pomalý, opatrný řidič, který českou tajnou policii přesvědčil, že kdykoli někam pěšky či autem vyrazil, bylo předem jasné, kam má namířeno, a proto ho časem nechali být. Každé druhé úterý chodil v 10 hodin dopoledne k holiči, načež se pomalou jízdou autem vrátil přímo do kanceláře. Po šesti měsících si uvědomil, že jej během jeho cesty k holiči již nikdo nesleduje, tedy pokud se tam nezdržel déle než čtyřicet pět minut. Každý večer také Smith vozil opatrovnici svých dětí domů, což mu zabralo čtyřicet minut. Po nějaké době omrzela jeho sledovací skupinu i tato rutina. Smith si tak vytvořil dvě vhodné příležitosti pro operativní činnost – jakési mezery, do kterých mohl vměstnat čas na korespondenci, mrtvé schránky, případně něco dalšího. Díky těmto neměnným, důsledně dodržovaným rutinám odhalil Smith určité chování příslušníků tajné policie, kterého si dříve nebyl vědom. Dovedli být líní, ortodoxní a konvenční. Dobrý iluzionista by je dokázal oklamat.

I přes tato zjištění byl Smith stále nervózní. Ony vzorce chování sice mohly vytvořit určitou časovou mezeru, nebyly však příliš pružné. Potřeboval větší flexibilitu, aby byl schopen vykonat pokyny ústředí v nejkratším možném termínu, a to i pokud by byl pod dohledem. To ho vedlo k potřebě ještě více zdokonalit koncepci časové mezery. Zjistil, že během chůze či jízdy zadními uličkami je schopen na určitou krátkou dobu zmizet svým pronásledovatelům z očí. A to způsobem, který jim mohl připadat normální. Pokud tento manévr provedl správně, měl dostatek času na to, aby se s někým letmo sešel, odeslal dopis, případně zanechal vzkaz v mrtvé schránce, a to zcela nepozorován. Plán byl jednoduchý: vždy zahrnout za roh. Pokud jej sledovali pěšky, dvě svižná zahnutí za roh stačila na to, aby se na chvíli ocitl zcela mimo dohled, dokud jej „tajní“ zase nedohnali – tedy nějakých patnáct až třicet sekund. To stačilo.

Smith také zdokonalil koncept nenápadného předání informace či dokumentů, kdy se agent objeví přesně ve správný okamžik v dané časové mezeře. Agent projde těsně kolem svého řídicího důstojníka, předá či přijme balíček a zmizí. Pokud vše fungovalo, jak má, tajná policie

takovéto letmé předání za chůze neměla šanci zaregistrovat – agent po každé v mžiku zmizel. Hodně záviselo na výběru místa předání – ideální bylo takové, kde dané prostředí blokovalo linii pohledu a skýtalo agentovi rychlou únikovou cestu.

Dalším Smithovým působištěm byl Berlín. Ten se od Prahy velmi lišil, i zde však Smith operoval v časových mezerách a pod dohledem tajných služeb. Jeho nápady dokazovaly, že zaběhlé postupy starých časů lze skutečně změnit: prokázal schopnost řídit špionážní operace ve vypjatých situacích v uzavřených společnostech. Na podnět ústředí začal Smith v Berlíně trénovat i další zaměstnance CIA v nových metodách, do kterých zapracoval vše, co se naučil o práci „v časové mezeře“. Během následujících let se pohyb „v časové mezeře“ stal mottem a spolehlivou metodou řídicích důstojníků CIA.

Když se v roce 1963 Smith vrátil do Spojených států, pořádal kurzy pro důstojníky mířící do východní Evropy a Sovětského svazu, ve kterých mimo jiné představoval i nové špionážní praktiky. Záhy však zjistil, že ve vedení CIA stále panuje opatrnost a váhavost. Smith byl tehdy požádán, aby vycvičil jeden český zdroj zpravodajských informací ve Spojených státech. Tento agent naprosto odmítal používat mrtvé schránky s tím, že inkriminující tajné zprávy a filmy budou mimo jeho kontrolu – a mohla by je tedy teoreticky objevit česká tajná policie. Když mu Smith ukázal metodu letmého předání za chůze, agent ochotně souhlasil s jejím využíváním, neboť takto mohl svůj materiál vložit přímo do rukou agentů CIA. V ústředí CIA pak požádal Helmse o možnost použít tuto metodu v Praze. Aniž by se o ní snažil dozvědět více, Helms žádost zamítl s tím, že od případu Peňkovskij má ještě „boláky po celém zadku“ a že nemá v úmyslu se do „něčeho podobného“ zase namočit, vzpomínal později Smith. Onen český agent tedy do Prahy odjel bez svolení používat metodu letmého předání za chůze. Uplynul rok. Smith neustále tepal do vedení CIA ve snaze vymoci si svolení. Do východní Evropy směřoval plynulý proud cenných agentů a Smith čím dál více cítil, že metoda mrtvých schránek je již zcela neadekvátní.

V roce 1965 Helms s experimentem přece jen souhlasil a na ukázkou nenápadného předání za chůze vyslal svého zástupce Thomase Karamessinese. Smith akci zorganizoval v hale starého luxusního hotelu Mayflower v centru Washingtonu. Předání bylo provedeno tak obratně, že ho Karamessines vůbec nezaregistroval. Klíčem byl v podstatě kouzelnický trik: levou rukou řídící důstojník teatrálně vytřepal svůj kabát, zatímco pravou předal Smithovi balíček. Karamessines viděl kabát, ne však balíček. Smith se tuto techniku naučil od profesionálního kouzelníka. Následující den Helms schválil použití této techniky v Praze. Následně pak zmíněný český agent předal CIA stovky svitků filmu. Metoda nenápadného předání za chůze se později s určitými úpravami rozšířila do celé východní Evropy a Sovětského svazu.

Mladší generace se přizpůsobila za pochodu. David Forden, jeden z řídících důstojníků, které Smith vyškolil, působil ve Varšavě, kde vynalezl techniku předání balíčků využívající pomalu jedoucí auto, tedy jakousi variaci předání za chůze. „Předložil jsem návrh špionážní techniky, kterou jsem považoval za cenný nástroj pro práci v oblastech, kde jsme byli pod prakticky permanentním dozorem,“ vzpomíná Forden. „Z ředitelství divize jsem dostal odpověď, ‚riskantní. Nebezpečné. Nebude fungovat.‘ Na což jsem odpověděl: ‚Hele, všechno, co děláme, je riskantní a nebezpečné. Ale fungovat to bude.‘“ Forden se později stal řídícím důstojníkem jednoho z nejproduktivnějších a nejvýznamnějších agentů CIA Ryszarda Kuklińskiego, plukovníka Polské lidové armády, který Američanům předával zcela zásadní zpravodajské informace o Varšavské smlouvě.³⁴

Gerber si pohrával s ještě radikálnější myšlenkou, než bylo předání za chůze – prosazoval osobní setkání s agentem. Předání za chůze představovalo velmi rychlou transakci pod dohledem. Gerberovou ambicí bylo zrealizovat skutečné setkání s agentem mimo dohled tajné policie. Ústředí CIA jeho plán naprosto vyděsil, Gerber však věřil, že během následující mise v bulharské Sofii se mu podaří plán úspěšně realizovat. Jelikož osobní setkání nesměla trvat dlouho, byl Gerber přesvědčen, že se zvýšenou opatrností jsou proveditelná. Písemná zpráva předaná

prostřednictvím mrtvé schránky byla značně omezena samotným médiem, při osobním setkání se však Gerber mohl podívat agentovi do očí, položit otázku, zpracovat řeč těla a náladu. Rovněž byl přesvědčen, že agenti ve své profesi s určitým rizikem prostě počítat musí. Špionáž vyžadovala jít s kůží na trh. Nadšení z myšlenky osobních setkání s agenty Gerbera nikdy neopustilo.

V prvních letech studené války nutil nedostatek lidských zdrojů v oblasti zpravodajských informací zevnitř Sovětského svazu Spojené státy spoléhat se na to, v čem byly nejsilnější – na technologie. Výzvědná letadla U-2 v padesátých letech a satelity Corona, Gambit a Hexagon vypuštěné v letech šedesátých a sedmdesátých, otevřely díky možnostem pořizování fotografických snímků z velkých výšek a odposlechu telekomunikací nové obzory v oblasti špionáže. Nejvyspělejší satelitní systém Hexagon byl schopný dvakrát ročně fotografovat 80 až 90 procent zastavěných ploch Sovětského svazu, přičemž jeden pás snímků Hexagonu pokrýval plochu 555 krát 12 963 kilometrů. Pro americké vládní činitele byly satelity darem z nebes, neboť jejich prostřednictvím mohli sledovat pohyb a množství strategických zbraní protivníka a předejít tak nečekanému překvapení.³⁵

Jak však ukrást tajemství skrytá v trezorech a myslích lidí, tajemství, která satelity vidět nemohou? CIA hledala účinné metody, jak vytipovat, rekrutovat a řídit agenty v boji proti sovětskému nepříteli. Jedna z interních studií CIA kupříkladu navrhovala vyhledávat mezi sovětskými diplomaty osoby žijící daleko od místa svého zaměstnání, osoby nepřizpůsobivé a duševně rozpolcené.³⁶ Podle další teorie byli nejvhodnějšími adepty pro práci agentů a přeběhlíků členové nastupující generace rozmazlených mladých lidí, sovětská „zlatá mládež“.³⁷ Třetí nápad, se kterým přišel jeden z psychologů CIA, počítal s nábořem těch, kteří měli potíže v manželství nebo kteří se cítili frustrováni ve své práci, uraženi či nějakým způsobem omezováni.³⁸

Gerber, který se v roce 1971 vrátil do ústředí CIA, nikdy nevěřil v jeden jediný správný postup. Spíše zdůrazňoval pragmatismus: zjistit, kdo

má nějaké tajemství, a vybudovat k němu mosty. „Nesnažme se předělat, co funguje,“ často říkával. Gerber však také věděl, že CIA, která byla stále zatížena dědictvím nedůvěry a podezřívavosti, nebyla k případným dobrovolníkům v Moskvě nijak zvlášť přívětivá. Rusům, kteří našli tu odvahu a přihlásili se na ambasádě, obvykle její zaměstnanci jen položili pár otázek a dali sbohem. Jen zřídkakdy se snažili zjistit, zda jsou jejich úmysly upřímné a ryzí. Angletonův vliv se projevoval i zde.

S malým týmem a výhradně na základě vlastního „čichu“ zahájil Gerber systematické studium, kdy si vytáhl spis každého, kdo v Moskvě nabídl určité informace za posledních patnáct a ve východní Evropě za posledních deset let. Procházel veškerou dokumentaci a kabelogramy, zkoumal sebemenší útržky informací. Ve výsledku se zdálo, jako by všechny tyto spisy unisono křičely jeden vzkaz: Angleton se prostě mýlil, když prosazoval plošný podezřívavý přístup. Gerber měl pocit, že CIA zcela běžně odmítala skutečné, upřímné dobrovolníky, čímž zahazovala potenciálně cenné zpravodajské informace. Postupně dospěl k závěru, že spíše než automaticky předpokládat, že všichni, kteří nabízejí své služby, jsou součástí nějakého tajného plánu KGB, bude mnohem produktivější je prostě prověřit. Věřil, že pracovníci CIA jsou natolik prozíraví, že se jim podaří rozlišit upřímné nabídky spolupráce od těch falešných. Navíc si všiml určitého opakujícího se vzorce. Dobrovolníky, které KGB využívala jako návnady, již obvykle oslovení zaměstnanci ambasády znali, neboť se s nimi už předtím jednou nebo dvakrát setkali. Byl to obvyklý postup KGB: měla-li v úmyslu někoho lapit do svých sítí, použila návnadu, kterou již zamýšlená kořist znala, aby návnadu takříkajíc osladila. Během studia spisů si Gerber také všiml, že naopak určité typy lidí KGB nikdy coby návnady nepoužívala. Nikdy tak kupříkladu nevyslala aktivního štábního důstojníka KGB – pokud šlo o přímý osobní kontakt s americkým styčným důstojníkem, vlastním lidem prostě nevěřila. Nikdy také nepoužila někoho, koho by oslovený zaměstnanec ambasády neznal z dřívějšíka. Gerberův závěr: nebojte se přijmout něco od osoby, kterou jste nikdy předtím neviděli, pravděpodobně tím nic neriskujete. Může to

být k ničemu, ale nejspíš to nebude nic nebezpečného. Nicméně, varoval Gerber, pokud se vám bude váš sovětský známý snažit vrazit do rukou obálku, buďte opatrní – může to být lest.³⁹

Tyto závěry, které vešly v CIA ve známost coby Gerberova pravidla, znamenaly zásadní obrat ve strategii CIA, neboť zcela zvrátily Angletonův způsob myšlení. Ne každý, kdo dobrovolně nabídl své služby, byl nutně podvodník. V květnu 1971 pak Gerber sepsal o svých závěrech zprávu. Helms měl už definitivně plné zuby Angletonova vlivu a s novou koncepcí jmenoval do funkce také nového šéfa sovětské divize. Stal se jím David Blee, veterán z Úřadu strategických služeb, který během druhé světové války působil za nepřátelskými liniemi a poté v roce 1947 vstoupil do služeb CIA. Blee, zpravodajský důstojník staré školy, který působil dojmem klidného a strohého člověka, nejprve pracoval coby šéf poboček CIA v Jižní Africe, Pákistánu a Indii, později se stal ředitelem divize pro Blízký východ. Jako takový tedy neměl žádné zkušenosti se Sovětským svazem, což bylo přesně to, co Helms potřeboval – někoho, kdo nebyl součástí Angletonovy „mlhy podezření“. Blee dal tehdy jasné najevo: je na čase, abychom se konečně začali vážně zabývat možností takříkajíc nahlížet do pošty přímo na území Sovětského svazu. V prosinci 1974 byl Angleton donucen na svůj post rezignovat, nová éra však začala ještě předtím, než opustil sídlo ústředí CIA. Agresivnější přístup začal přinášet plody.⁴⁰

V lednu téhož roku se totiž CIA podařilo rekrutovat jednoho sovětského diplomata, který toho času pracoval coby referent ekonomického odboru v kolumbijské Bogotě. Alexander Ogorodnik byl synem vysoce postaveného sovětského námořního důstojníka, měl třicet osm let, byl vysoký, pohledný, tmavovlasý, atletické postavy. Měl spoustu problémů. Byl pod tlakem ze strany KGB, která jej chtěla využívat jako svého informátora, což byla role, o kterou ani trochu nestál, bál se ji však odmítnout. Byl ženatý, nicméně v Kolumbii měl milenkou. Koupil si vlastní auto, což bylo pro sovětského diplomata tehdy neobvyklé, a zdálo se, že si užívá života na vysoké noze. Také potřeboval peníze.

CIA Ogorodnika oslovila v tureckých lázních v jednom hotelu v centru Bogoty. Ogorodnik neváhal ani na okamžik a ihned se spoluprací souhlasil. Zpravodajci, který s ním navázal kontakt, se svěřil, že nenávidí KGB a chce změnit sovětský systém. Jeho motivace však byla také rázu osobního. Za své služby chtěl být slušně zaplacen. Souhlasil s tím, že CIA ponechá většinu jeho platu v úschově, část nicméně použil ke koupi šperků pro svou matku a několika drobností pro vlastní účely, jako třeba kontaktních čoček, které v té době představovaly v Sovětském svazu nedostatkové zboží.⁴¹

Ogorodnik se v Bogotě ponořil s chutí do špionážního výcviku. Podle vyjádření jednoho bývalého vysoce postaveného zaměstnance CIA by podobný operační výcvik za normálních okolností zabral měsíce studia a roky zdokonalování, Ogorodnik však vše zvládl během několika týdnů. Naučil se, jak fotografovat dokumenty, nejprve pomocí fotoaparátu formátu 35 mm, později pomocí nového miniaturního fotoaparátu CIA známého jako T-50, který byl ukryt uvnitř plnicího pera. Film v T-50 nebyl příliš citlivý na světlo. Dokumenty bylo tedy potřeba fotit za silného světla a fotoaparát držet v naprostém klidu.

Jednoho dne přišel Ogorodnik za pracovníky CIA s překvapivým oznámením. Nedlouho předtím obdrželo sovětské velvyslanectví přísně tajný politický dokument o Číně, který bylo možné číst pouze v uzavřené místnosti v kancelářích KGB. Ogorodnik se dvakrát pokusil dokument pomocí fotoaparátu v peru vyfotit, nedařilo se mu však uniknout přísnému dohledu stráží. Jednou se však přece jen objevil ve dveřích hotelového pokoje a pracovníkům CIA stroze oznámil: „Myslím, že to mám.“ Jeden z nich ihned předal fotoaparát kurýrovi, který ho osobně doručil do ústředí CIA v Langley ve Virginii. Kromě dvou zachytil fotoaparát všech padesát stran.⁴²

V roce 1974 byl Ogorodnik povolán zpět do Moskvy, což mu zajistilo ještě lepší pozici pro získání statusu amerického špiona. Měl jen jednu prosbu: pro případ, že by byl odhalen, si vyžádal pilulku s kyanidem. CIA se zdráhala jeho přání vyhovět a Ogorodnik tak odletěl domů do Moskvy

bez pilulek. Něco si však s sebou přece jen vzal – knihu, ve které byl ukryt časový plán a pokyny pro komunikaci se CIA.

Američanům se tak konečně podařilo najít cestu z onoho zrcadlového bludiště špionáže. Ogorodnik se stal prvním agentem tohoto nového období, rozhodně však neměl být posledním.

MOSKEVSKÁ POBOČKA

Marti Petersonová vedla v Moskvě stresující dvojí život. Na americkém velvyslanectví pracovala na značně vytižené pozici, a to pět dní v týdnu, osm hodin denně. Velvyslanectví tehdy zaměstnávalo desítky sovětských pracovníků, přičemž Petersonová se dnes a denně stýkala s osmi z nich, všechno ženami, potenciálními informátorkami KGB. Petersonová vykonávala své úkoly svědomitě, do práce chodila načas a po skončení pracovní doby si občas vyšla ven s jinými svobodnými muži a ženami z personálu velvyslanectví. Vše, co ve svém bytě měla – oblečení, kabelky, boty, nákupní tašky, dopisy z domova, hudba a knihy – svědčilo o tom, že zde bydlí mladá zaměstnankyně amerického velvyslanectví. V poledne si však často někam odskočila s tím, že jde na oběd, přičemž ve skutečnosti strávila hodinu v budově moskevské rezidentury CIA, kde psala hlášení nebo připravovala tajné operace. V noci a o víkendech pak kontrolovala a fotografovala místa schůzek, předávala či přebírala balíčky pro agenty a obstarávala komunikaci s agenty, přičemž si neustále dávala pozor, zda ji nesleduje KGB. Její vyčerpávající život byl jako rozdělená obrazovka: přes den vykonávala běžnou praxi typického zaměstnance velvyslanectví, zatímco po zbytek dne pracovala naplno pro CIA. Tyto dvě role musely být zcela oddělené – první musela být přesvědčivá, druhá neviditelná.

Petersonová byla první ženou ve funkci řídicího důstojníka moskevské rezidentury CIA. Na tuto pozici ji dosadil její šéf Robert Fulton, který počítal s tím, že KGB si ženy nebude všímat, neboť tuto roli tradičně zastávali pouze muži. Fulton, který měl v té době čtyřicet devět let, svou dosavadní kariéru zasvětil stínovému boji proti komunismu. V korejské

válce sloužil coby důstojník vojenské zpravodajské služby a v roce 1955 se přidal k CIA. Později se podílel na špionážních operacích ve Finsku, Dánsku, Vietnamu, Thajsku a Sovětském svazu. Špionáž byla jeho životem. Pro Petersonovou byl velkou oporou. Během oběda na ni trpělivě čekal na pobočce, vždy k ní byl pozorný a učil ji nejrůznější špionážní praktiky. Měl jiskru v oku a nikdy se nebral příliš vážně.

Když v roce 1975 přijela Petersonová poprvé do Moskvy, bylo jí třicet let a právě se dostávala ze svého soukromého pekla smutku a nejistoty. Ve svých dvaceti letech doprovázela do Laosu svého manžela Johna Petersona, který zde během vietnamské války řídil polovojenské operace CIA. Dne 19. října 1972 byl John zabit, když jeho vrtulník sestřelily jednotky protivníka. Tato ztráta ji zcela zdrtila a nějakou dobu se cítila doslova ztracena, neboť na ni doléhaly i protiválečné protesty ve Spojených státech. Nakonec se rozhodla jít v Johnových stopách a v roce 1973 vstoupila do služeb CIA. Byla dcerou obchodníka z Connecticutu s humanitním vzděláním, dítětem studené války se živými vzpomínkami na školní nácviky chování pro případ leteckých útoků. Spíše než nějaká ideologie ji poháněl nezdolný duch a optimismus. Když jí jeden z jejích přátel nabídl možnost zapojit se do tajných operací, neváhala ani chvíli. Petersonová byla atraktivní, svobodná žena a Fulton to tipoval správně: když dorazila do Moskvy, KGB vůbec neodhalila, že se jedná o zpravodajskou důstojnici.¹

Moskevská pobočka CIA, která se tísnila v jedné místnosti v sedmém patře velvyslanectví, byla jediným místem, kde Petersonová mohla být sama sebou. Mimo ni musela striktně dodržovat přísná pravidla své krycí identity – s ostatními zaměstnanci CIA se nemohla nikterak společensky stýkat, ba ani s nimi posedět v kavárně velvyslanectví, neboť všude kolem byli sovětští zaměstnanci ambasády, kteří mohli informovat KGB. Jakmile však byla v bezpečí pobočky CIA, mohla se uvolnit, vydechnout a otevřeně mluvit. Před odjezdem ze Spojených států podstoupila kurz CIA, kde se kupříkladu učila, jak předávat agentům zprávy v pytlíku, který vyhodila z jedoucího auta na krytém parkovišti obchodního domu

Hecht v severní Virginii. Školení zvládala bez problému, reálné operace však byly mnohem obtížnější. První týdný v Moskvě se učila orientovat se v ulicích metropole, kterými často v doprovodu své kamarádky křižovala ve svém hranatém žigulíku.

Malý radiopřijímač z dílny CIA umožňoval řídicím důstojníkům v terénu monitorovat vysílání sledovacího týmu KGB. Petersonová nikdy nic nezachytila. Muži z rezidentury jí záviděli schopnost pohybovat se po městě svobodně bez omezení. Petersonové bylo jasné, že někteří z nich si myslí, že si prostě jen žádného sledování nevšimla. Byla odhodlána prokázat své schopnosti, zároveň ji však samotnou sžíraly pochybnosti. Je možné, že by si skutečně nevšimla, že ji KGB pozoruje z okna toho bytového domu, nebo že by to snad byl ten policista v budce na té křižovatce? Bylo by mnohem jednodušší to vzdát a říct, že je pod dohledem, než se snažit dokázat, že tomu tak není. Nikoho však nikdy nezahlédla a to jim také pokaždé řekla. Při pořizování snímků míst pro případné umístění mrtvých schránek či tajné schůzky Petersonová často používala Johnův fotoaparát Nikon SLR s širokoúhlým objektivem. Nikdo se jí na ulici při tom nikdy nezeptal, co tam dělá.²

Když Petersonová dorazila do moskevské pobočky CIA, byla operace Ogorodnik již v plném proudu. Nový špión dostal krycí jméno *cktrigon*, přičemž počáteční písmena CK značila sovětskou divizi. Poté, co se Ogorodnik vrátil z Bogoty zpět do Moskvy, byl přiřazen na pozici na sovětském ministerstvu zahraničí. Byť se nejednalo o nikterak významný post, měl přímý přístup k tajným kabelogramům sovětských ambasád po celém světě. CIA si nemohla přát víc. Po určité době jí začal Ogorodnik pravidelně předávat tajné dokumenty ministerstva. Skvěle se naučil používat T-50, jeho fotografie byly vždy zaostřené a správně vycentrované. Přesně se řídil pokyny, na kterých se dohodl se CIA v Bogotě a které mu v případě potřeby kontaktovat svého řídicího důstojníka velely zaparkovat auto mezi 7:00 a 7:15 před domem své matky.

Jednou, když dal Ogorodnik opět znamení, že je připraven předat balíček, šel jej převzít Fulton osobně. Bez jakékoliv známky nervozity dal

do auta svého psa Goliáše a vyrazil směrem k zalesněnému kopci nedaleko Moskevské státní univerzity. Cestou si Fulton všiml, že je mu v patách poněkud ospalý sledovací tým KGB. Do onoho lesa chodíval se psem na procházku často, takže jej ani ten den nepodezřívají z něčeho neobvyklého. Když Fulton otevřel dveře auta, pes okamžitě vyrazil do borového lesa, Fulton za ním. Po chvíli se pes vymočil na strom, bohužel přesně na ten, kde byl schovaný balíček. Fulton jej rychle popadl a nacpal ho do kapsy kabátu, aby KGB neviděla, co se děje. Donesl ho domů, ale neotevřel, neboť měl podezření, že mu KGB nainstalovala do bytu kameru. Otevřel ho až druhý den ráno v kanceláři pobočky. Obsahoval deset svitků filmu a jednu zprávu.³

V roce 1976 se začaly věci poněkud komplikovat. Z neznámých důvodů Ogorodnik v únoru a březnu nereagoval na signály. V dubnu pak v rámci své první operace v Moskvě dostala Petersonová za úkol zanechat jeden balíček v mrtvé schránce, která se nacházela u paty sloupu veřejného osvětlení. Pečlivě sestrojený balíček z dílny technických operací CIA vypadal jako zmačkaná krabička od cigaret, uvnitř však byl miniaturní foťák, svitek filmu a zpráva. Petersonová balíček šikovně odložila v momentě, kdy zároveň předstírala, že si upravuje botu. Celá zmrzlá a plna úzkosti pak ještě dle plánu moskevské rezidentury chodila ulicemi Moskvy, načež se vrátila na místo, aby zjistila, zda si adresát balíček převzal.

Stále tam byl. Ogorodnik nepřišel. Vzala jej tedy a v obavách a nejistotě zamířila domů.

Když 21. června vyrazila Petersonová na další misi, nesla nejdůležitější balíček, jaký kdy CIA pro Ogorodnika připravila: obsahoval sebevražednou pilulku, o kterou kdysi žádal. Uvnitř velkého dutého polena byla ukryta dvě zcela identická černá plnicí pera: jedno obsahovalo kapsli kyanidu, druhé ukrývalo miniaturní fotoaparát T-50. Kyanidová kapsle byla křehká, bylo snadné ji promáčknot skousnutím. Petersonová balíček položila ke sloupu pouličního osvětlení v jedné zalesněné oblasti a rychle místo opustila. Zanedlouho dorazil Ogorodnik, sebral balíček a na jeho místě zanechal cosi, co vypadalo jako zmuchlaná krabice

od mléka upatlaná hořčicí – ta měla evokovat zvrátky a odradit tak případné náhodné nenechavce. O hodinu a půl později se Petersonová ke sloupu vrátila, sebrala krabici mléka, rychle ji vložila do plastového sáčku v kabelce a šla k nedaleké autobusové zastávce. Byla radostí bez sebe. Dle domluvy pak měla na autobusovou zastávku nakreslit rtěnkou tenkou červenou čáru jako potvrzení, že Ogorodnikův balíček převzala. Jak však byla celá rozrušená, zatlačila na rtěnku příliš silně, ta se jí rozpadla v ruce a na skle zastávky zanechala červenou skvrnu. Díky úspěšné směně pociťovala nával adrenalinu, měla z ní však i divný pocit. Cestou domů neustále přemýšlela o Ogorodnikovi. Nikdy se s ním nesetkala osobně. Musel se cítit strašně sám. Napadlo ji, jestli se bojí zatčení. Našel by odvahu použít sebevražednou pilulku? Co kdyby si mylně myslel, že se blíží konec a spáchal sebevraždu předčasně?⁴

Později v roce 1976 Ogorodnik své pero s kapslí kyanidu vyhodil v návalu paniky, když si myslel, že jej odhalili. Požádal CIA o další. Petersonová připravila její doručení stejným způsobem na stejném místě. Ale tentokrát, hodinu před tím, než měl balíček v lese vyzvednout, uviděla Petersonová Ogorodnika jet v autě, právě když se blížila k parku. Podle SPZ poznala, že je to jeho auto, více ji však znervózňoval pohled na ženu s copem na straně spolujezdce. Kdo to byl? Petersonová se ukryla v lese a celá napjatá bez hnutí čekala. Ve smluvenou hodinu se Ogorodnik objevil, sám s aktovkou v ruce, a sebral poleno. „Cop“ nikde neviděla.

Během dlouhých, temných zimních měsíců, kdy byla práce ještě náročnější než obvykle, se Petersonová snažila odreagovat během na lyžích v lesích za městem. Les také moskevská pobočka CIA zvolila jako místo mrtvé schránky pro Ogorodnika. Ten dal znamení, že v sobotu 29. ledna 1977 v 9:00 zanechá na daném místě poblíž jednoho balvanu balíček. Petersonová se s místem předem seznámila z náčrtu.

V den plánovaného předání Moskvu zasáhla silná sněhová bouře. Petersonová vyrazila ven z města. Během cesty neviděla prakticky nikoho. Auto pak zaparkovala u lesa a po chvíli v něm na běžkách zmizela. Balvan, velký jako Volkswagen, byl zcela zasypán sněhem. Doufala, že

alespoň zahlédne Ogorodnikovy stopy, sníh však byl nedotčený jako cukrová poleva. Nikde ani živáčka. Petersonová se snažila balíček najít, ale bezúspěšně. Byla si jistá, že tam někde musí být; třeba ho Ogorodnik nechal na špatné straně balvanu. Pustila se dokonce i do kopání – nic však nenašla. V rostoucím zoufalství odhrabávala a pečlivě prosévala každý kousek sněhu kolem balvanu.

Žádný balíček tam prostě nebyl. Petersonová se zcela vyčerpána vrátila domů.

Pár dní předtím tankoval šéf moskevské rezidentury Fulton u čerpací stanice, kterou běžně používali diplomaté a ostatní cizinci pobývající v Moskvě. Byl to jen jakýsi malý přístřešek, před ním pár pump a ruský nápis „Zákaz kouření“. Když pak v 6:00 Fulton nasedl zpátky do svého auta, čekalo za ním nejméně pět dalších vozidel. Jejich řidiči stáli venku a povídali si.

Když Fulton otevřel dveře auta, přistoupil k němu jakýsi muž a anglicky jej oslovil: „Vy jste Američan? Rád bych s vámi mluvil.“

Fulton si toho muže všiml až ve chvíli, kdy promluvil. Řekl mu, že to není úplně ideální místo na rozhovor, a zeptal se ho, co chce.

„Ach, tak místo se vám nelíbí?“ odvětil onen muž značně afektovaně, jako by předem věděl, co mu na to Fulton řekne. Přepnul do ruštiny a se slovy „S dovolením“ se mírně naklonil do auta a na sedadlo položil složený kus papíru. Až tehdy si Fulton uvědomil, že muž ten papír celou dobu držel v dlani a že zjevně měl vše pečlivě promyšlené.

Celá ta akce netrvala více než patnáct sekund. Poté muž odešel z čerpací stanice a zmizel v jedné z bočních ulic. Fulton zamířil zpátky na pobočku. Celou cestu si nevšiml, že by jej někdo sledoval.⁵

Jakmile byl Fulton v bezpečí své kanceláře, pečlivě si prohlédl onen papírek. Na obou stranách byl rusky psaný vzkaz, který byl vložený do druhého, nepopsaného listu. Fulton ihned poslal na ústředí CIA telegram, kde muže stručně popsal: mohl mít kolem šedesáti, na výšku asi metr sedmdesát, na sobě měl „tmavý kabát a kožešinovou čepici, typický Rus“. Fulton také poznamenal, že jeho auto bylo v danou chvíli na čerpací

stanici jediné, které mělo americkou SPZ. Na závěr dodal, že muž podle všeho „čekal, až se objeví Američan“ a že v žádném případě „nejevil známky nervozity“ a že měl zjevně vše dobře promyšlené“.

Ve vzkazu stálo, že jeho pisatel chce „probrat určité věci“, které jsou „přísně důvěrné“, a to pouze s „americkým důstojníkem k tomu oprávněným“. Ze vzkazu nebylo nijak zřejmé, o koho se jedná, ani o čem chce hovořit, obsahoval však podrobný plán dalšího kroku, kde navrhoval buď schůzku ve stanici metra, nebo v některém z jeho vozů.⁶

Fulton měl zlou předtuchu. Stávalo se, že sovětsíti občané předávali Američanům vzkazy, a řada amerických diplomatů, kteří v parném létě nechali pootevřená okénka svých aut, našli na sedadlech vzkazy, které jim někdo vhodil dovnitř. Fulton se však naučil být opatrný. KGB se často pokoušela vlákat důstojníky CIA do pastí. Někdy byla jejich snaha natolik okatá, že ani nebylo třeba dál se věci zaobírat, někdy však jejich intriky bylo těžší odhalit. Když se jim pak podařilo důstojníka CIA vylákat na schůzku, byl dotyčný zatčen, prohlášen za nežádoucí osobu a vyhoštěn.

Moskevská pobočka koordinovala každý svůj krok s ústředím. Ve svém hlášení Fulton tehdy poznamenal, že vzkaz muže z čerpací stanice obsahoval „pečlivě promyšlený“ plán schůzky, avšak jen málo detailů. Vzkaz byl podle něj „konspirační, což by mohlo ukazovat na někoho se zkušenostmi ze zpravodajského prostředí“, napsal. Podotkl, že si je „velmi dobře vědom“ toho, že by se mohlo jednat o provokaci KGB, a proto si chtěl utvořit lepší představu o tom, co má onen muž za lubem. Fulton dále navrhoval muže kontaktovat s tím, že by měl zájem o variantu „vagón“, nikoliv o osobní schůzku. Chtěl se tak pojistit pro případ, že by se skutečně jednalo o akci KGB.

Zároveň však Fultona smělý plán neznámého fascinoval. Vzkaz zněl autenticky. Fultona napadlo, že pokud by udělal první krok on, třeba by se neznámý ozval s dalšími informacemi. V navrhovaný čas zajel na místo, které muž zmínil ve vzkazu, nikde ho však neviděl. Ústředí následně vyjádřilo obavy, že by se přece jen mohlo jednat o past a že nic dalšího nemá ve věci podnikat.⁷

Dne 3. února se onen muž znovu objevil. Tentokrát přistoupil k Fultonovu autu na jedné ulici v těsné blízkosti velvyslanectví v 19:00, krátce po setmění. Shodou okolností Fulton v tu chvíli v autě jen seděl se zapnutým motorem. Nedaleko měla své stanoviště sovětská policie-milice, auto však kryla vysoká kupa sněhu odhrnutého z ulice. Muž se sehnul k okýnku řidiče a zaklepal na něj. Když Fulton okénko stáhl, muž vhodil do auta další vzkaz. Pak se otočil a odešel. Nikdo ho nesledoval.

Ve vzkazu muž opět vybízel ke schůzce a navrhoval znamení, kterým měla CIA v případě zájmu schůzku následující večer potvrdit – stačilo, aby Fulton zaparkoval své auto v nedaleké ulici. Ve svém hlášení pro ústředí Fulton konstatoval, že mužovy motivy jsou „stále nejasné“, a proto ani na návrh nikterak nereagoval.

O dva týdny později, dne 17. února, když Fulton kolem 18:45 opustil budovu velvyslanectví a zamířil ke svému autu, všiml si, jak z telefonní budky ve stínu nedalekého činžovního domu vychází jakýsi muž. Fulton se právě chystal nasednout do auta, když k němu muž přistoupil.

„Co chcete?“ zeptal se Fulton.

Muž jen řekl, že chce předat další vzkaz. Poté vhodil do auta složený dopis, otočil se na podpatku a rychle zmizel. Nikoho dalšího si Fulton v okolí nevšiml, nasedl proto do auta a klidně jel domů. Nikdo ho nesledoval.

Když pak dopis otevřel, našel v něm čtyři ručně psané stránky. Druhý den ráno poslal na ústředí jejich hrubý překlad. Neznámý v nich vyjádřil pochopení, proč stále ignorují jeho opakované žádosti o schůzku. „Mé aktivity vám mohou připadat podezřelé,“ řekl a dodal, že dobře chápe obavy CIA z cílené provokace KGB. Kdyby však mé úmysly nebyly čisté, dodal, dávno už byste to poznali. Dle svých slov neměl v úmyslu žádný podraz. „Jsem inženýr a ne specialista na tajnosti,“ přiznal a příslibil, že aby rozptýlil nedůvěru CIA, poskytne o sobě více informací. Náležal však, aby s jeho další zprávou zacházeli velmi opatrně. „Pracuji v uzavřeném podniku,“ svěřil se v dopise, čímž zjevně myslel tajné sovětské zařízení, pravděpodobně související s obranou či vojenskými operacemi. Aby

vůbec mohl vzkazy předat, pokračoval, musel celé hodiny stát na různých místech a najít ten správný okamžik pro předání, což bylo časově náročná a stresující řehole. V závěru dopisu pak CIA naléhavě prosil, aby mu jeho snahu trochu zjednodušila a následující pátek si vyzvedla na smluveném místě další vzkaz.

Fulton tehdy požádal ústředí CIA o svolení jeho žádosti vyhovět. Mužova houževnatost na něj udělala značný dojem. Ve svém hlášení vyjádřil přesvědčení, že zaparkovat auto na ulici a pouze čekat, až mu někdo vhodí oknem obálku, neznamená žádné větší riziko. Ten muž „to v podstatě už udělal dvakrát“, napsal tehdy, takže pokud by KGB chtěla, mohla je sebrat již dříve.

Fulton si uvědomoval, že ústředí bude i nadále na pochybách. Klidně se mohli ptát, jak je vůbec možné, že si nějaký Rus v Moskvě bez jakékoliv cizí pomoci našel šéfa místní pobočky CIA? V době předání prvního lednového dopisu právě Spojené státy vykazaly z Organizace spojených národů důstojníka KGB, nemohlo se jednat o nějakou léčku ve snaze o odvetu? Přes všechny tyto obavy měl Fulton pocit, že onomu muži mohou věřit. Se svými pocity se svěřil ústředí s tím, že je přesvědčen, že si je ten muž na oné diplomatické čerpací stanici vybral jen shodou okolností, nejspíš si zapamatoval poznávací značku vozu a nebylo tedy „nic neobvyklého“, že se je i nadále držel. Fulton dodal, že „za žádných okolností“ by nesvolil ke schůzce na místě, které by mohlo být pastí.⁸

Ústředí však bylo opatrné a i nadále Fultonovi přikázalo zdržet se jakýchkoliv kontaktů s neznámým.

Jen o pár měsíců později, v květnu 1977, muž Fultona oslovil počtvrté. Nějakou dobu se skrýval v telefonní budce poblíž Fultonova auta a v ruce měl balíček. Fulton však nedaleko zahlédl hlídku KGB a balíček si nevezal.

Aby upoutal jeho pozornost, zabašil muž na Fultonovo auto.

Dle instrukcí ústředí jej Fulton ignoroval.⁹

V létě pak Fultonova služba v Sovětském svazu dospěla ke konci. Novým šéfem moskevské rezidentury se stal Gardner „Gus“ Hathaway, který do její činnosti vnesl jiný styl. Vyrostl v jižní Virginii a nikdy neztratil

jistý lehký přízvuk vyznačující se především zvučnou výslovností písmena r či jeho džentlmenské způsoby, navíc v kombinaci se silným smyslem pro poslání. Tehdy triapadesátiletý Hathaway pracoval koncem 50. let pro CIA v Berlíně a později také v Latinské Americe. Byl velmi odhodlaný a projevoval velký zápal pro špionážní operace.

Celou dobu od jara do počátku léta roku 1977 se moskevská pobočka CIA potýkala v případě Ogorodnik s obtížemi. V únoru mu zanechali další vzkaz v dutém polenu, Ogorodnik se však vůbec neukázal. V dubnu dle plánu zase on předával tajnou zprávu, když ji však pracovníci technického oddělení pobočky otevřeli, došli k závěru, že ji sestavil někdo jiný. Zdálo se, že i jeho fotografie, které jinak bývaly obvykle bezvadné, jsou značně odbyté.

Hathaway se chtěl s Ogorodnikem spojit a vrátit celou operaci do správných kolejí. Prostřednictvím kódovaného krátkovlnného rozhlasového vysílání poslala CIA svému agentovi zprávu, kde mu nařídila zanechat znamení v podobě malé červené skvrny na značce přechodu pro děti pro případ, že bude chtít předat další tajnou zasilku.

Když Petersonová časně ráno dne 15. července 1977 jela kolem zmíněné dopravní značky, všimla si, že znamení tam je, něco se jí však nepozdávalo. Skvrna byla výrazně třešňově rudá, jako by si s ní někdo záměrně pořádně vyhrál. Skutečný agent na něco takového čas nemá. Šla tedy na pobočku a sdělila ostatním, co viděla. Znamení tam bylo, to ano, ale vypadalo divně. Petersonová nadnesla, že další balíček by měl do mrtvé schránky umístit někdo jiný. Z posledních událostí měla stažený žaludek. Až příliš propracované znamení mělo být pro Hathawaye varováním, ten však ničeho nedbal. Toužil v operaci pokračovat.

Onoho dne Petersonová odpracovala svou obvyklou pracovní dobu ve své krycí práci. V 18:00 se stavila do pobočky CIA a v Hathawayově kanceláři zkontrolovala operační plán. Poté šla domů, oblékla si pohodlnou letní halenku, obula sandály na platformě a své blond vlasy si stáhla dozadu. Nikdy nevypadala jako Ruska, ale chtěla co nejvíce splynout s davem. Pomocí suchého zipu si k podprsence připojila malý radiopřijímač

z dílny CIA, jehož účelem bylo detekovat vysílání KGB. Připojila k němu nenápadnou krční anténu a do ucha si vložila maličké bezdrátové sluchátko, které zcela zakryla svými vlasy.

Poté vyrazila na dlouhou, klikatou projížďku Moskvou, jejímž smyslem bylo odhalit případné sledování ze strany KGB. Následně své auto zaparkovala nedaleko metra, nastoupila do jedné ze souprav, třikrát přestoupila, až nakonec vystoupila u sportovního stadionu právě v momentě, kdy z něj proudil dav lidí po skončeném fotbalovém zápasu. Vmísila se do davu, se kterým konečně dorazila k mrtvé schránce, která byla umístěna v malé kamenné věži na železničním mostě přes řeku Moskvu.

Vystoupala čtyřicet schodů a dostala se tak až k místu, kde již několikrát zanechala pro Ogorodnika balíček. Ve své kabelce měla kus drolivého černého asfaltu s tajným prostorem, do kterého ukryla zprávy a miniaturní fotoaparát pro Ogorodnika. Ve 22:15, tedy v čase, kdy se v letní Moskvě ještě ani nezačalo pořádně stmívat, vložila Petersonová kus asfaltu do úzkého čtvercového okna kamenné mostní věže a přesně na délku paže ho zatlačila dovnitř. Začala sestupovat po schodech, když vtom uviděla, jak se k ní ženou tři muži v bílých košilích. Nebylo kam utéct a do řeky se jí skákat nechtělo. Když ji muži popadli, pocítila nával zlosti. Vedle nich zastavila dodávka a z ní vyskákali další muži. Petersonová jednoho z nich pořádně nakopla, brzy ji však přemohli a svázali. Jeden z agentů KGB začal fotografovat s bleskem. Když ji poté prošacovali, objevili radiopřijímač, nevěděli však, jak rozepnout suchý zip. Vzápětí našli ve věži i onen kus asfaltu. Petersonová se začala hlasitě dožadovat svých práv coby americké občanky s tím, že chce spojit s ambasadou, že ji nemohou jen tak zatknout. „Pusťte mě!“ křičela. Jeden z agentů KGB řekl: „Prosím, nekřičte tak.“ Petersonová neustále opakovala telefonní číslo amerického velvyslanectví. Nakonec se jim přece jen podařilo odepnout radiopřijímač z podprsenky a najít krční anténu. Vůbec však neodhalili bezdrátové sluchátko.

Petersonová byla převezena do Lubjanky, budovy velitelství KGB, kde byla vyslýchána. Když přinesli kus asfaltu, zamrazilo ji v zádech. Jeden

z techniků odšrouboval čtyři šrouby s levotočivým závitem, sundal víko tajné dutiny a postupně z ní za dohledu vyšetřovatele vytahoval jednotlivé předměty. Byla mezi nimi zpráva pro Ogorodnika vytištěná drobným písmem na 35mm filmu, kontaktní čočky a roztok, několik ruliček rublů a šperky se smaragdy. Když technik vytáhl černé plnicí pero, hlavní vyšetřovatel mu ostře poručil pero položit a vůbec se jej nedotýkat. Z jeho tónu bylo zřejmé, že ví o kapsli s kyanidem, kterou CIA dala Ogorodnikovi. Petersonová sice věděla, že toto pero ve skutečnosti ukrývá fotoaparát a ne kapsli s kyanidem, velice rychle však z chování vyšetřovatele usoudila, že Ogorodnik byl dopaden.

Propuštěna byla až v noci, což byl obvyklý postup v případě zatčení osob podezřelých ze špionáže. Vyzvednout ji přijel pracovník velvyslanectví z oddělení pro konzulární záležitosti. Nevěřil vlastním očím; myslel si, že je Petersonová úřednice, ne důstojnice zpravodajské služby. Zavezl ji na velvyslanectví, kde Petersonová ihned spěchala do kanceláře CIA, neboť věděla, že ji zanedlouho prohlásí za osobu nežádoucí v Sovětském svazu. Během několika dalších hodin, skoro až do rána, seděla uprostřed kanceláře a někdy i nevybíravými výrazy líčila svým kolegům jednotlivé události, přičemž jeden z nich si dělal poznámky pro hlášení na velitelství CIA. Kabelogram byl odeslán ve 3:30 ráno moskevského času.

Petersonová byla z celé té záležitosti sklíčena a vyčerpaná, vůbec netušila, jakým způsobem Ogorodnika odhalili. Před svým odletem z Moskvy na druhý den, v sobotu 16. července, toho moc nenaspala.

Pro ústředí CIA to byla zdrcující rána. Ogorodnik byl ceněný agent, první, který ukázal, že Angletonova éra je konečně překonána. Byl prozrazen a nikdo nevěděl proč. Řídící důstojník James Olson později vzpomínal na jeden výjev z ústředí CIA krátce poté, co se zpráva o odhalení Ogorodnika donesla do sovětské sekce. „Celá sovětská sekce od nejnižšího úředníka až jejich popudlivého starého šéfa, všichni brečeli,“ vzpomínal Olson. „Brečeli, protože jsme přišli o *trigona*. Věděli jsme, že *trigon* nás navždy opustil.“¹⁰

Petersonová se později dozvěděla, že Ogorodnik byl zatčen ve svém bytě. Svlékli jej do spodního prádla. Jelikož věděl, že KGB bude celá žhava dozvědět se každyčický detail jeho spolupráce se CIA, nabídl jim, že napíše doznání. Když mu podali jeho pero, bleskově prokousl pouzdro s kyani-dovou kapslí. Zemřel na místě dřív, než se KGB mohla dozvědět cokoliv dalšího.¹¹

MUŽ JMÉNEM SPHERE

Během dlouhé cesty domů Marti Petersonovou trápily nezodpovězené otázky. Nevěděla, proč se celá operace zhroutila. Její projížďka městem, která měla odhalit případné sledování ze strany KGB, byla dostatečně dlouhá a důkladná. Po celou dobu nikoho nezahlédla, a přesto na ni u mostu číhali. Dokonce i poté, co ji chytili, stále nevěděli, že pracuje pro CIA; dva roky jim unikala. Jak se jim podařilo zjistit přesný čas a místo předání balíčku? Udělala někde chybu? Že by si prostě nevšimla, že ji někdo sleduje? Únik informací? Nebo že by chybu udělal Ogorodnik? Nebo ještě něco horšího?¹

Petersonová odjela z Moskvy narychlo v šatech, které na sobě měla během nočního přepadení. Ve Washingtonu si koupila šaty nové. V pondělí 18. července, tedy méně než dvaasedmdesát hodin po debaklu v Moskvě, stoupala po schodech vedoucích k hlavnímu vchodu do ústředí CIA v Langley. Na své nové identifikační fotografii, která byla pořízena onoho rána, se usmívá, jakkoliv trochu váhavě, její oči jsou jasné a zářivé. Následné rozbory průběhu operace oživily stejné otázky, které si kladla ona sama ohledně zmeškaných schůzek, zhoršující se kvality Ogorodnikových fotografií, nevysvětlitelných událostí tehdy v lese a oné ženy s copem. Poté se poprvé od chvíle, kdy odjela z Moskvy, setkala na chodbě ústředí s Fultonem, svým mentorem. Mlčky se objali. Snažili se přemoci slzy, žádná slova nemohla vyjádřit smutek, který cítili. V sedmém patře ústředí CIA vešla Petersonová do velké kanceláře admirála Stansfielda Turnera, nového ředitele Ústřední zpravodajské služby, který se i po čtyřech měsících stále snažil v nové funkci zorientovat. Na veřejnosti Turner působil velmi energicky a rozhodně, v soukromí se však choval docela

přátelsky. Posadil se do čela dlouhého konferenčního stolu, poděkoval pracovníkovi CIA, který Petersonovou přivedl, a nabídl jí židli po své pravici. Když mu vše vylíčila, Turner ji požádal, aby ho na druhý den doprovodila k prezidentovi Jimmymu Carterovi na jeho pravidelný brífink. Tam dostane devět či deset minut na to, aby převyprávěla svůj příběh.

V úterý vstoupili do Oválné pracovny. Na konferenční stolek před Carterem Petersonová položila repliku kusu asfaltu, jehož prostřednictvím měla předat Ogorodnikovi tajné zprávy, a náčrt místa plánovaného předání, na kterém popsala, k čemu vlastně tehdy došlo. Prezident byl jejím popisem událostí zcela ohromen. V jednom momentě se o slovo přihlásil poradce prezidenta pro národní bezpečnost Zbigniew Brzezinski a doplnil několik detailů, jako například jméno zmíněného ruského agenta a jméno železničního mostu, kde Petersonovou přepadla KGB. Brzezinski, jehož otec byl polský šlechtic a diplomat za protikomunistické polské vlády před druhou světovou válkou, zasvětil celou svou kariéru profesora snaze zaznamenávat úpadek sovětského komunismu. Patrně lépe než kdokoliv jiný v místnosti věděl, jak cenný a výjimečný byl tento špión. „Velice obdivuji vaši odvahu,“ řekl Brzezinski Petersonové, když byla na odchodu. Původně desetiminutová schůzka se protáhla na více než dvacet minut. Z Oválné pracovny odcházela Petersonová sama, ostatní pokračovali v brífinku. Na chodbě se musela poptat jednoho ze zaměstnanců Bílého domu, jak se dostat z toho bludiště chodeb ven. Později téhož dne jí Turner poslal milý, vlastnoručně psaný děkovní dopis. „Jste jediný člověk, který se během tří dnů setkal tváří v tvář KGB a prezidentovi Spojených států,“ stálo v něm. „Obdivuji Vás a blahopřeji.“

Nicméně uvnitř Turner neustále dumal nad jejím vyhoštěním. Události v Moskvě svědčily o tom, že něco není v pořádku.

Stansfield Turner vyrůstal v Highland Parku ve státě Illinois, bohatém městečku na břehu jezera severně od Chicaga s honosnými domy a ulicemi lemovanými stromy. Jeho otec Oliver, který se sám vypracoval na pozici úspěšného podnikatele, plnil jejich dům knihami, jeho